

JEDNA SPORNA EPIZODA IZ ŽIVOTA MAKSIMILIJANA VRHOVCA

Josip KOLANOVIĆ

Još i danas, 150 godina nakon smrti zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (1752–1827), ostaje tvrdnja koju je svojevremeno izrazio zagrebački kanonik Ljudevit Ivančan: „Prava ocjena toga velikoga biskupa koji je, pravo reći, pionir svega pokreta hrvatskog naroda u novije doba, očekuje još uvijek svoga pisca”.¹ Njegova mnogostruka djelatnost na crkvenom, političkom, kulturnom i gospodarskom području tek je djelomično istražena, a ni izdaleka u historiografiji još nije vrednovana uloga toga biskupa koji je svojim pogledima i radom dao osnove na kojima će kasnije nastaviti hrvatski narodni preporod.² Maksimilijan Vrhovac, prema sudu Ferde Šišića, spada „među najvažnije muževe novovjeke hrvatske historije” i biva „dostojnim prethodnikom biskupa Jurja Strossmayera”.³

- 1 LJ. IVANČAN, Podaci o zagrebačkim kanonicima, rukopis u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (NAZ), III, 897. (Unaprijed: IVANČAN).
- 2 Još uvijek temeljno djelo za proučavanje M. Vrhovca jest V. DEŽELIĆ, Maksimilijan Vrhovac (1752–1827), Zagreb 1904; nešto izmijenjen tekst toga rada objavljen je i u mjesečniku „Vitezović. Mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku” I (1903) 1, 4–8; 2, 17–24; 3, 33–39; 4, 49–54; 5, 65–75; 6, 81–91; 7, 97–102; 8, 113–115; 9, 129–134; 10, 146–150. T. GÉCZY obranio je na Teološkom fakultetu u Beču 1938. godine disertaciju pod naslovom Beiträge zur Lebensgeschichte des Agramer Bischofs Maximilian Verhovacz (1752–1827), Wien 1938. Rukopis na Teološkom fakultetu u Beču, Sign. Diss. 1270. Od novijih prikaza, sintetički karakter o životu i djelatnosti M. Vrhovca na političkom, gospodarskom i kulturnom polju ima rad M. DESPOT, Maksimilijan Vrhovac – život i rad, Naše teme 7–8 (1972), 1136–1148. U pripremi je i kritičko izdanje Dnevnika Maksimilijana Vrhovca u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu s prikazom života i rada koji je napisao D. Pavličević.
- 3 F. ŠIŠIĆ, Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca, Novosti, 149, 2.

Određena suzdržanost u vrednovanju toga biskupa — čija 150. obljetnica smrti pred četiri godine gotovo i nije spomenuta u tisku niti na bilo koji način obilježena — uvjetovana je s jedne strane neistraženošću njegova udjela u hrvatskoj povijesti s kraja 18. i početka 19. stoljeća, dok je s druge strane trajno prisutna zbog jedne naprećac donesene ocjene o njemu kao liberalnom biskupu i slobodnom zidararu. Od trenutka imenovanja za zagrebačkog biskupa, a prema jednoj izjavi samoga Vrhovca još i prije toga, on je gotovo do kraja života bio meta mnogih napada koji su išli dotle da mu se osporavala čak i pravovjernost. Ta sporna točka u životu biskupa Maksimilijana Vrhovca utjecala je na to da je historiografija u njegovoj ocjeni bila dosta podijeljena, pa je istraživanje njegove ličnosti išlo za tim da se pošto-poto opovrgne teza o njegovom zastupanju jozefinističkih i slobodarskih ideja ili da ga se veliča zbog njegovih slobodarskih nazora, a da se uopće nije temeljito ispitao njegov ulog u povijesti hrvatskog naroda s kraja 18. i početka 19. stoljeća, kojem razdoblju je dao biljeg svojim idejama i radom kao zagrebački biskup i političar.

Katolički usmjerena historiografija pokušala je naći opravdanje određenih Vrhovčevih stavova tako da je nijekala ili barem dovodila u pitanje njegovo opredjeljenje za jozefinizam kao i njegovu pripadnost slobodnom zidarstvu. Franjo Cvetan u svom doktorskom radu *Constitutiones Maximiliani Vrhovac episcopi Zagrabiensis et iosephinismus*, na temelju analize općeg skupa svećenstva zagrebačke biskupije koji je održan na inicijativu i pod vodstvom Maksimilijana Vrhovca 1803. godine, zastupa tezu da su Vrhovcu bile sasvim strane ideje jozefinizma, štoviše da je on svojim postupcima i aktima toga skupa (koji neki nazivaju i sinodom) bio protivnik jozefinizma.⁴ S druge strane Tibutrius Géczy, pitomac mađarskog zavoda Pazmaneuma u Beču, u svom doktorskom radu obranjenom 1938. godine na Teološkom fakultetu u Beču pod naslovom *Beitrage zur Lebensgeschichte des Agramer Bischofs Maximilian Verhovacz* ne nijeće da je ovaj bio jozefinist i u nekim svojim pogledima slobodarski usmjeren, što mu je, prema njegovu mišljenju, omogućilo brzi uspon u karijeri, najprije kao rektora Centralnog sjemeništa u Pešti, a kasnije i kao zagrebačkog biskupa.⁵ Ipak u posljednjem poglavlju svog doktorskog rada T. Géczy, kada govori o odnosu M. Vrhovca prema Ignaciju Martinoviću, odlučno odbija svaku mogućnost Vrhovčeva udjela u jakobinističkoj zavjeri i zastupanju ideja I. Martinovića.

Međutim, i F. Cvetan i T. Géczy dovode u pitanje Vrhovčevu pripadnost slobodnom zidarstvu ostajući pri tome na tvrdnji da za to nedostaju dokumenti kojima bi se sigurno moglo dokazati da je bio član neke slobodno-zidarske lože.⁶ Pisac knjižice *Masonerija u Hrvatskoj*, očiti protivnik slobodnog zidarstva, oštro ustaje protiv bilo kakve tvrdnje o slobodnom zidarstvu Maksimilijana Vrhovca. U poglavlju pod naslovom „Legenda o masonstvu biskupa Vrhovca” izričito piše: „Masoni bi htjeli, da bar

4 F. CVETAN, *Constitutiones Maximiliani Vrhovac episcopi Zagrabiensis et iosephinismus*, *Dissertatio historico-juridica*, Zagreb 1942, 13, 87. (Unaprijed: CVETAN).

5 T. GÉCZY, *Beitrage zur Lebensgeschichte des Agramer Bischofs Maximilian Verhovacz*, Wien 1938 (Rukopis), 5–6, 12. (Unaprijed: GÉCZY).

6 CVETAN 37: „Sunt qui affirmant etiam Maximilianum sectae francomuratorum nomen dedisse, attamen documenta prorsus desunt, quibus assertio haec probari posset”; GÉCZY 5: „Ob aber auch Verhovacz offiziell Freimaurer war, darüber wissen wir nichts Genaueres, da Abafi, der die Mitglieder namentlich anführt, ihn nicht erwähnt”.

biskupa Vrhovca, koji s pravom važi kao preteča hrvatskog preporoda, rezerviraju za sebe i da svoju švapsko-vojničko-aristokratsku masoneriju okite zaslugama tog velikog katoličkog biskupa. U tu svrhu njihovi historici (pok. dr Bojničić, dr Šišić i pok. dr Prelog) podržavaju i podgrijevaju legendu o Vrhovčevu masonstvu, iako za to ne mogu iznijeti nikakav ozbiljni historijski dokument iz kojeg bi zbilja nedvojbeno proizlazilo da je biskup Vrhovac bio slobodni zidar”.⁷

Već ovdje valja istaknuti da takav stav katolički usmjerene historiografije i popularne literature o slobodnom zidarstvu stoji pod utjecajem kasnijih stavova i ideja slobodnog zidarstva, osobito onoga francuskog tipa koje je bilo protucrkveno usmjereno, pa se smatralo sasvim nespojivim s djelatnošću i likom biskupa Vrhovca. Pri tome se u povijesnoj ocjeni postupilo „anakronistički” te se nije pokušalo do kraja istražiti tu činjenicu, a još manje osvijetliti je s onovremenog gledišta te tako dati trijeznu povijesnu ocjenu slobodnog zidarstva Vrhovčeva vremena, kao i možebitnost njegove pripadnosti nekoj slobodno-zidarskoj loži.

S druge strane, masonski usmjereni povjesničari u svim svojim prikazima povijesti masonstva, kao i u radovima o Maksimilijanu Vrhovcu, uporno naglašavaju njegovu pripadnost slobodnom zidarstvu. Štoviše, upornost u isticanju Vrhovčevog slobodnog zidarstva dovela je i do toga da je u Zagrebu još 1912. godine osnovana slobodno-zidarska loža koja je nosila ime upravo toga velikog biskupa.⁸ Premda se kasnije, tj. 1926. godine, F. Šišić poziva na jedan popis zagrebačke lože *Prudentia* iz 1778. godine u kojem se navodi ime Maksimilijana Vrhovca, čak ni masonski usmjerena historiografija ne donosi dokumentiranu argumentaciju za tu tvrdnju (gdje se, naime, taj dokument nalazi), a još manje nastoji osvijetliti specifičnosti i karakter slobodnog zidarstva Vrhovčeva vremena.⁹ Pri iznošenju tvrdnje o Vrhovčevoj pripadnosti slobodnom zidarstvu, usput se iznose podaci da su i mnogi drugi vrlo poznati ljudi, pa i među svećenstvom, u to vrijeme pripadali slobodnom zidarstvu.¹⁰ Ta polariziranost u isticanju upravo te „sporne” točke Vrhovčeve pripadnosti slobodnom zidarstvu, izgleda, stvorila je već spomenutu suzdržanost u vrednovanju osobe Maksimilijana Vrhovca, posebno kod crkvenih povjesničara.

Danas s određene povijesne distance kada takva „polariziranost” nije aktualna, možemo tom pitanju pristupiti s više trijeznosti i povijesne objektivnosti. U tome nam mnogo pomažu i brojne predradnje o slobodnom zidarstvu u Habsburškoj monarhiji

7 Mala socijalna knjižica sv. 6, Prvi dio: Masonerija u Hrvatskoj, Zagreb, 1934, 5–6.

8 M. PRELOG, Istorija slobodnog zidarstva, Zagreb 1929, 139. (Unaprijed: PRELOG).

9 O Vrhovčevu masonstvu usp. F. ŠIŠIĆ, Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca, *Novosti*, 149, 2; 150, 2; 151, 3 i 152, 3, Zagreb 1926. U tome radu F. Šišić donosi podatke i o Vrhovčevoj vezi s I. Martinovićem; I. BOJNIČIĆ, Hrvatske slobodno zidarske lože XVIII. vijeka, *Jutarnji list* 3464, 6. Zagreb 1921; PRELOG 132.

10 Na to posebno upozorava F. ŠIŠIĆ, nav. mj. i I. BOJNIČIĆ nav. mj. *Jutarnji list* 3433, 7, gdje donosi popis osječke lože *Vigilantia*. Općenito o udjelu klera u bečkim ložama usp. F. WEHRL, *Der „Neue Geist”. Eine Untersuchung der Geistesrichtungen des Klerus in Wien von 1750–1790*, *Mitteilungen des osterreichischen Staatsarchivs* 20 (1967), 75.

u drugoj polovini 18. stoljeća.¹¹ Ipak, utjecaj i značenje slobodnog zidarstva u hrvatskoj historiografiji ni izdaleka nije dovoljno istraženo, osobito ne za to najranije razdoblje te još predstoje istraživanja toga fenomena i njegove političko-društvene uloge upravo u predpreporodnom razdoblju hrvatske povijesti.¹² Teškoće s kojima se istraživač pri tome susreće u prvom redu proizlaze iz nesačuvanosti arhivske građe na temelju koje bi se jasno mogla utvrditi raširenost slobodnog zidarstva u različitim društvenim slojevima kao i njihova idejna i društvena usmjerenja, te uloga slobodnih zidara u kreiranju politike i promicanju različitih pothvata posebno kulturno-gospodarske naravi.¹³ Za sada smo u istraživanju prepušteni uglavnom onim spisima o slobodnom zidarstvu koji su koristili arhivsku građu. Za dalje istraživanje fenomena slobodnog zidarstva u našim krajevima od velikog značenja je građa o bečkim ložama što se čuva u Beču, jer su hrvatske lože bile s njima najtješnje povezane. Ta građa, kao i različiti onovremeni tiskani materijal, pomaže nam otkriti idejne korijene, društveni utjecaj i stvarni udio slobodnog zidarstva s kraja 18. stoljeća na određena kretanja u tadašnjem razvoju hrvatske povijesti.¹⁴

Ne ulazeći u detaljnije istraživanje cjelokupne problematike slobodnog zidarstva u Hrvatskoj krajem 18. stoljeća ovdje ćemo kratko iznijeti dosada nepoznate podatke o slobodnom zidarstvu Maksimilijana Vrhovca i osvijetliti tu činjenicu s gledišta njegova vremena.

U bečkom Haus-Hof-und Staatsarchivu među *Vertrauliche Akten* čuvaju se spisi nekih bečkih slobodno-zidarskih loža. Među tim spisima pronašli smo podatke i o lo-

11 Opširnu literaturu o slobodnom zidarstvu donosi H. REINALTER, *Jakobiner in Mitteleuropa*, Innsbruck 1977, (Zbornik radova); usp. posebno članak glavnog redaktora toga zbornika H. REINALTERA, *Aufklärung, Freimaurerei und Jakobinertum in der Habsburger-Monarchie*, nav. mj., 243–269; usp. također K. BENDA, *Probleme des Josephinismus und des Jakobinertums in der Habsburgischen Monarchie*, nav. mj. 271–290; W. MARKOV, *Jakobiner in der Habsburger-Monarchie*, nav. mj. 291–311.

12 Usp. M. ŠVAB, *Fregled literature o ulozi slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja*, *Časopis za suvremenu povijest* II, 1978, 69–91.

13 Građa kojom se služio L. ABAFI (AIGNER) u najopširnijoj povijesti slobodnog zidarstva u 18. st. *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn I–V*, Budapest 1890–1899, propala je gotovo sva, osim 0,50 m te građe (pet svežanja), a ni to se ne odnosi na naše krajeve. Sva je ta građa, naime, naknadno dospjela u posjed Antuna grofa Festetića (104 svežnja), ali je nastradala uslijed bombardiranja. Među tom gradom, čini se, nalazio se i arhiv Draškovićeve velike lože *Provincia libertatis*. Usp. M. ŠVAB, n. mj. 71–72. Abafijevo djelo je dragocjeno i kao izvor jer on dosta navodi izvornu građu. F. Šišić navodi da je varaždinski podžupan Ivan Spišić bio optužen da je dijelom uništio spise varaždinske lože, a tek je jedan manji dio bio prenesen u dvorac grofa Antuna Festetića, gdje je, slično onoj građi koja je poslužila Abafiju, propala. Usp. F. Šišić, nav. mj. 151, 3; M. ŠVAB, nav. mj. 80. Ipak u Beču u Haus-Hof-und Staatsarchivu (HHStA) u Kabinettsarchivu, *Vertrauliche (VA)* akten nalaze se spisi bečkih loža, kao i popisi različitih loža iz Habsburške monarhije, stari fasc. 98–149. Popisi loža usp. u VA 63, 66, 98, 104, 114, 115, 122, 133, 135. Prema podacima koje je dr P. Vodopivec priopćio arhivskom savjetniku Emi Umek arhivska građa za povijest loža u hrvatskim zemljama čuva se i u Nacionalnom arhivu u Parizu. Usp. također Beč, *Allgemeine Verwaltungsarchiv, Pergen-Akten*. Za ocjenu uloge slobodnih zidara, posebno u Martinovićevoj uroti, i njihovu povezanost s jakobincima usp. građu koju je objavio K. BENDA, *A Magyar Jakobinusok Iratai*, 3 sv., Budapest 1952–1957.

14 To je već navedena građa u HHStA, VA među kojom se, osim građe slobodno-zidarskih loža, nalazi i građa značajna za Martinovićeve urote. Usp. L. BITTNER, *Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof-und Staatsarchivs*, V, Wien 1937, 142–146. Za tu građu izraden je i novi popis koji je samo u rukopisu.

žama u Hrvatskoj. To je jedan popis s kraja 18. stoljeća i jedno pismo koje je zagrebačka loža *Prudentia (Zur Klugheit)* uputila bečkoj loži *Zur wahren Eintracht*. U oba ta dokumenta među slobodnim zidarima nalazi se i ime Maksimilijana Vrhovca.¹⁵

Popis zidarskih loža u Hrvatskoj nije datiran, a sadrži popis zagrebačke lože *Zur Klugheit*, karlovačke lože *Zur Stärcke* i varaždinske lože *Zur Vorsicht*. Za svaku ložu donose se imena koja su članovi imali u loži, funkcija pojedinih članova u loži te njihova građanska imena sa službom koju su obnašali. Dokument se može približno točno datirati iz podataka koje sadrži. Kao prvi član s oznakom „*magister Provinciae*” navodi se grof Ivan Drašković (1740–1787). Budući da je tzv. Draškovićev sistem osnovan 1775. godine pod naslovom Slobodno zidarstvo slobode (*Latomia libertatis sub corona Hungariae in Provinciam redacta*), koje je 17. prosinca 1777. prihvatilo nove statute i ritual, tzv. Draškovićevu opservanciju, poznatu po isticanju jednakosti svih ljudi, očito da je popis nastao poslije 1775. godine.¹⁶ Za točnije određenje datuma nastanka toga popisa mogu poslužiti i podaci o drugim članovima. Među odsutnim članovima koji se nalaze u Beču navodi se i kanonik Josip Galjuf s oznakom službe koju je imao — „*rector*”, očito ravnatelj Bečkog kolegija. Kako je on bio posljednji rektor Bečkoga kolegija, koji je ukinut nakon osnivanja mreže centralnih sjemeništa, najvjerojatnije *terminus post quem* je godina 1784.¹⁷ Za Maksimilijana Vrhovca, koji se navodi po redu kao treći član lože odmah nakon starješine lože (meštra od stolice), zagrebačkog liječnika doktora Ignacija pl. Verbege, kasnijeg protomedika Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, donosi se ime koje je imao u loži *Publicola* te označava njegovu službu govornika (*Bruder Redner*). U vrijeme kada je nastao taj popis Vrhovac je bio „*rector*”. Ta se služba „ravnatelja” može različito vremenski odrediti. Naime, čim je Maksimilijan Vrhovac nakon postignutog doktorata iz teologije u Bologni 24. prosinca 1766. godine došao u Zagreb, bio je imenovan kancelarom u biskupskoj kancelariji, postao je profesorom u sjemeništu, propovjednikom u katedrali i podravnateljem sjemeništa. Već 1778. godine imenovan je čazmanskim kanonikom i ravnateljem maloga sjemeništa u Zagrebu.¹⁸ Kasnije, 1784. godine kada su ukinuta biskupijska sjemeništa i osnovano Centralno sjemenište u Zagrebu za sedam biskupija, postao je rektorom — ravnateljem toga sjemeništa. Dvije godine kasnije, 1786. ukinućem sjemeništa u Zagrebu, Vrhovac postaje ravnateljem Generalnog sjemeništa u Pešti.¹⁹ Međutim, povezivanjem službe Josipa Galjufa kao ravnatelja Bečkog kolegija i službe Maksimilijana Vrhovca kao ravnatelja, taj je popis nastao najvje-

15 HHSIA, VA kt. 72, fol. 58, 313.

16 PRELOG 130–135.

17 IVANČAN 886; PRELOG 132 na temelju popisa, koji donosi i F. Šišić nav. mj., kaže da je „Josip Galjuf, zagrebački kanonik, a docnije i biskup” bio član lože *Prudentia*. Takva tvrdnja nikako ne stoji, jer je Josip Galjuf (1722–1786) postao biskupom još 1772. godine, pa prema tome nije on 1778. godine „zagrebački kanonik”. F. Šišić ne donosi tu precizaciju već samo kaže da je „tadašnji biskup Josip Galjuf” bio prema popisu iz 1778. slobodni zidar.

18 IVANČAN 897–899. GÉCZY 4–5 tvrdi da je 1778. godine M. Vrhovac bio ravnateljem maloga sjemeništa, što inače ne donosi IVANČAN.

19 GÉCZY 12.

rojatnije 1784/85. godine kada je bio ravnatelj Centralnog sjemeništa u Zagrebu.²⁰

Od svećenstva u tom popisu navodi se i Anton Kukec, svećenik i profesor na Zagrebačkoj akademiji,²¹ kanonici Filip Wohlgemuth,²² Stjepan Kolosváry²³ i Maksimilijan Chiolich (Čolić), profesor na Zagrebačkoj akademiji.²⁴

Od ukupno 30 članova zagrebačke lože, od svećenstva joj je, dakle, pripadalo 6 članova, ili 20%, što je tri puta više od prosjeka klera u ložama Habsburške monarhije koje se procjenjuje na temelju dosadašnjih istraživanja na 5%.²⁵

F. Šišić navodi i jedan popis zagrebačke lože *Prudentia* iz 1778. godine, ne donoseći pri tom podatke gdje se taj popis danas čuva.²⁶ Prema njemu, od svećenstva je tada u loži *Prudentia* bio zagrebački biskup Josip Galjuf, Antun Kukec, Maksimilijan Vrhovac, tada još profesor u biskupskom sjemeništu, Antun Čolić te Nikola Dolovac i Stjepan Kolosváry. I M. Prelog spominje taj popis s time da ističe kako su „nam poznata imena *nekih*” članova zagrebačke lože 1778. godine, što znači da taj popis nije cjelovit.²⁷ Zanimljivo je da Prelog iznosi kako je Josip Galjuf, tadašnji zagrebački biskup, bio starješina lože, a od popisa koji smo gore naveli razlikuje se u tome što i F. Šišić i M. Prelog navode kao članove biskupa Josipa Galjufa i Nikolu Dolovca kojih nema u spomenutom popisu, što se čuva među *Vertrauliche Akten* u Beču.

- 20 Najvjerojatnije je popis iz 1784. ili 1785. godine, jer u njemu se ne spominje Nikola Dolovec, koji se inače u popisu iz 1778. navodi kao slobodni zidar. Ovaj je umro 15. lipnja 1782. godine, dakle, popis je nakon toga, a to je jedino u vrijeme Vrhovčeva rektorovanja u Centralnom sjemeništu u Zagrebu.
- 21 Antun Kukec, doktor, svećenik zagrebačke biskupije, 1784. godine učitelj teoretske i eksperimentalne fizike, mehanike i gospodarstva na Zagrebačkoj akademiji; 1785. profesor. Usp. CUVAJ, Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, I, Zagreb 1907, 488, 489, 552.
- 22 Filip Wohlgemuth (14. svibnja 1742.–13. studenoga 1804). Teologiju doktorirao u Bologni. Najprije župnik u Sunji (1766). Od 1774–1776. predaje na Zagrebačkoj akademiji Sv. pismo. 1781. postaje zagrebački kanonik. Kada je Vrhovac postao biskupom, dolazi na njegovo mjesto kao ravnatelj Generalnog sjemeništa u Pešti do njegova ukinuća (1788–1790), postaje i rektorom Teološkog fakulteta i prisjednikom naučnog povjerenstva. 1783. godine bio je nadzornik narodnih škola. Prema CUVAJU I, 484 osnovao je 1775. godine s još petoricom slobodno-zidarsku ložu u Zagrebu. Prisni je prijatelj čitava života s Maksimilijanom Vrhovcem. Usp. IVANČAN 886–887; WURZBACH, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 57, 244. Tiskano je njegovo djelo Spomenek na grofa Kristofa Orssicha, Zagreb 1782, a u rukopisu je ostalo Descriptio geographica Comitatus Crisicensis.
- 23 Stjepan Kolosváry (1739? – 19. siječnja 1798). Teologiju doktorirao u Bologni. 1761. je župnik u Moravcu, a 1772. postaje zagrebačkim kanonikom. 1773–1776. drugi profesor specijalne teologije na Zagrebačkoj akademiji. IVANČAN 878–879.
- 24 Najvjerojatnije Maksimilijan Chiolich (u popisu stoji samo profesor Chiolich), doktor bogoslovlja, redoviti profesor moralne teologije, senior bogoslovnog fakulteta, 1784. dekan. CUVAJ I, 551.
- 25 W. MARKOV, nav. mj. 294.
- 26 F. ŠIŠIĆ, Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca, *Novosti*, 149, 2; PRELOG 132 najvjerojatnije je podatke preuzeo od F. Šišića s time da za Josipa Galjufa tvrdi da je bio kanonik, a kasnije biskup, što nikako ne stoji jer je Josip Galjuf (1722–1786), biskup od 1772. godine. Josip Galjuf (1750–3. XI. 1798) postao je zagrebačkim kanonikom 1780. godine.
- 27 Nikola Dolovac (1732? – 15. lipnja 1782). Teologiju je studirao u Bologni. 1757. je kapelan u Višnjici, 1758. župnik u Bednji. 1766. sublektor u sjemeništu. 1767. kanonik. 1769. rektor Bolonjskog kolegija.

U popisu karlovačke lože (*Zur Stärcke*) nalaze se i dva pravoslavna episkopa: Josip Jovanović Šakabenta, srpsko-pravoslavni episkop novosadski i Petar Petrović, srpsko-pravoslavni karlovački episkop do 1784., dok se među članovima varaždinske lože *Zur Vorsicht* navode opat Raisp i franjevac Szent Martony.²⁸ Ivan Bojničić je u cjelini objavio popis osječke lože *Vigilantia* iz 1785. godine, koji se nalazi u Arhivu JAZU u Zagrebu. Prema tome popisu u osječkoj loži od svećenstva se nalazio Franjo Kos, za koga navodi funkciju „arcidjakon u Turnašiću”, a F. Šišić donosi da je župnik u Turnašići,²⁹ te pečujski kanonik Danilo Mitterbacher. Od pravoslavaca u tom se popisu navode već spomenuti episkop novosadski Josip Jovanović Šakabenta, koji se nalazi i u popisu karlovačke lože, te Stevan Stratimirović, opat manastira Krušedol, kasniji mitropolita karlovački.³⁰

U sve četiri lože: zagrebačkoj, varaždinskoj, karlovačkoj i osječkoj, za koje je sačuvan popis, uključujući i onaj što ga je objavio I. Bojničić odnos svih članova prema članovima iz redova svećenstva izgleda ovako:

Loža	Ukupno članova	Svećenstvo	%
Zagreb	30	6	20
Karlovac	10	2	20
Varaždin	7	2	28,8
Osijek	36	4	11
U k u p n o	83	14	15,7

Od ukupno 83 člana tih četiriju loža 13 je bilo iz redova katoličkog i pravoslavnog svećenstva (jer se episkop Josip Jovanović Šakabenta navodi u dva popisa), što iznosi 15,7% od svih članova slobodno-zidarskih loža u četiri navedena grada.

Od ostalih članova najviše su zastupana vojna lica: Zagreb 9, Karlovac 7, Osijek 13, Varaždin 0; liječnici: Zagreb 2, Varaždin 1, Karlovac 0, Osijek 3 (od kojih je 1 vojni liječnik); županijski činovnici: Zagreb 5, Karlovac 1 (gradski sudac), Varaždin 4, Osijek 7. Ostali članovi su grofovi, savjetnici, fiškali pojedinih grofova i dr.

Drugi dokument koji nedvojbeno svjedoči o Vrhovčevu članstvu u slobodnom zidarstvu jest pismo, zapravo čestitka koju je zagrebačka loža *Prudentia* uputila bečkoj

28 Josip Jovanović Šakabenta do 1786. godine budimski episkop, zatim premješten u Vršac. Petar Petrović aradski episkop i nacionalni radnik (prva pol. 18. st. — 23. prosinca 1800). 1784. kao arhimandrita manastira u Rakovcu postaje aradski episkop. Prije toga od 1774.—1784. episkop karlovačkog vladičanstva. 1791. u Beču referent kod novonastale Ilirske kancelarije, nakon njena ukinuća 1792. premješten u Ugarsku dvorsku kancelariju gdje su mu povjereni poslovi srpskog naroda pod austro-ugarskom vlašću.

29 Popis se čuva u Arhivu JAZU. Sign. CCXXII. Franjo Kos (1751. — 3. siječnja 1812). Teologiju studirao u Bologni. Bio je regens sjemeništa u Požegi i notar Požeškog konzistorija. Župnik u Turnašići od 1776—1790, kada je imenovan zagrebačkim kanonikom. IVANČAN 904.

30 Stevan Stratimirović (27. prosinca 1757. — 23. rujna 1836). Filozofiju i pravo studirao u Budimu i Beču, teologiju u Srijemskim Karlovcima (1783). 1784. postaje kruševdolski arhimandrit, 1786. vršački episkop a 1790. karlovački mitropolit.

loži *Zur wahren Eintracht* čestitajući joj četvrtu obljetnicu osnutka.³¹ Pismo je datirano „*Aus der Loge zur Klugheit. Im Orient von Agram, den 11-ten des 1-ten Monats 5785*“, što prema masonskom računanju godina označuje 11. ožujka 1785. godine.³² Među potpisnicima toga pisma nalazi se starješinstvo zagrebačke lože, i to starješina od stolice profesor Antun Kukec, zamjenik starješine Maksimilijan Vrhovac, prvi nadzornik Augustin Mitscherling i drugi nadzornik Donat Lukavsky te tajnik Ivan Bedeković. Svi su oni tu čestitku vlastoručno potpisali, pa i Maksimilijan Vrhovac kao „*substitutus Meister vom Stuhl*“.

Očito je, dakle, da je Vrhovac bio slobodni zidar. Njegovo članstvo se može utvrditi za godine 1778–1785, dakle neposredno nakon dolaska iz Bologne pa do odlaska na službu ravnatelja Generalnog sjemeništa u Pešti 1786. godine. Za kasnije razdoblje nema – koliko je zasada poznato – očitih dokaza u sačuvanoj arhivskoj građi. Ipak, pojedinosti oko njegova imenovanja za ravnatelja Generalnog sjemeništa u Pešti, kao i veze koje je imao sa slobodnim zidarima u Pešti, pokazuju da je pripadao krugu tzv. jozefinističke inteligencije čiji je institucionalni oblik bilo slobodno zidarstvo.³³

Vrhovčevo imenovanje za ravnatelja Generalnog sjemeništa u Pešti, koje je prema zamisli Josipa II. trebalo u djelo provesti carevu crkvenu politiku, pokazuje da je Maksimilijan Vrhovac bio čovjek punog carevog povjerenja, odan prosvjetiteljskim i jozefinističkim idejama.³⁴ Za to mjesto preporučio ga je opat Rautenstrauch koji je i izradio nacrt odgoja klera.³⁵ Osnovni cilj uspostave generalnih sjemeništa bio je odgoj u duhu prosvjetiteljstva. Vrhovac je doista u tom duhu i djelovao, dok je generalno sjemenište u Bratislavi ostalo vjerno tradiciji.³⁶ I sam car Josip II. bio je zadovoljan Vrhovčevim radom u odgoju bogoslova te ga u jednom pismu hvali kao „*revna i odana (sichtsvoller) čovjeka*“.³⁷ Odanost prosvjetiteljskom odgoju klera za Vrhovca nije značila popustljivost u odgoju, jer je upravo na njegov prijedlog car odustao od prvotnog nauma da katolički bogoslovi, slično protestantskima, privatno stanuju. Vrhovac je ustao protiv toga ističući kako boravak u zavodu jedino može očuvati bogoslove od

31 Bečka loža *Zur wahren Eintracht* osnovana je 12. ožujka 1781., a ukinuta 24. prosinca 1785. godine. Usp. H. REINALTER, nav. mj. 246, 251. Spisi te lože čuvaju se u HHStA, VA 66 (alt 104).

32 Slobodni zidari računaju vrijeme po tzv. „stvaranju svijeta“, koje određuju s godinom 4000. Početak godine im je 1. ožujka.

33 Općenito o jozefinskoj inteligenciji usp. K. BENDA, *Probleme des Josephinismus und des Jakobinertums in der Habsburgischen Monarchie*, nav. mj. 271–290.

34 GÉCZY 11–12.

35 Prema svjedočanstvu opata Rautenstraucha Vrhovac je kao ravnatelj Zagrebačkog sjemeništa odstranio iz obrazovanja stare običaje i uredio ga prema nacrtu tiskanom za sva sjemeništa. Zbog toga ga je i preporučio za ravnatelja Generalnog sjemeništa u Pešti. F. S. Rautenstrauch (1734–1785) bio je organizator terezijansko-jozefinske reforme studija te je i sastavio *Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen* (Beč 1782) i *Entwurf zur Einrichtung der Generalseminarien* (Beč 1784). Po svome teološkom usmjerenju pristaša je povijesno-kerigatske teologije usredotočene na povijest spasenja. Usp. J. MULLER, u *Lexikon für Theologie und Kirche*² (LThK²) 8, 1018–1019; S. RITIG, *Restauracija katolicizma u vrijeme narodnoga preporoda, Bogoslovska smotra*, 1933, 2, 97–104.

36 GÉCZY 12.

37 GÉCZY 13.

„čudorednog propadanja”.³⁸ Tu strogost gledom na odgoj i život svećenika Maksimilijan Vrhovac će i kasnije, 1803. godine kao biskup jasno izraziti u više navrata, tražeći savjesnost i zauzetost za pastoralni rad svećenika s jedne strane i odlučno ustajući protiv posvjetovnjačenog načina života svećenika.³⁹ Dok se ne provedu temeljita istraživanja cijeloga života Maksimilijana Vrhovca i njegovih ideja koje je zastupao u svojim spisima i propovijedima, ne možemo zasigurno tvrditi kriju li se tu određene crte jansenizma koje mu neki pripisuju.⁴⁰

U Pešti je njegovo drugovanje s krugovima jozefinističke inteligencije i slobodnih zidara nastavljeno. Tu on dolazi u dodir s poznatim slobodnim zidarom Ignacijem Fesslerom⁴¹ i upoznaje kasnijeg vođu jakobinske urote u Monarhiji Ignacija Martinovića.⁴² Neizravno, to posvjedočuje i jedno kasnije pismo koje je uputio Petru Balloghu, također slobodnom zidarom.⁴³ Zahvaljujući na sjećanju i pažnji koju mu je iskazao Petar Ballogh poslavši mu na dar jedan sir, Maksimilijan Vrhovac toplim riječima odvrća „da se više nikada neće vratiti ona vremena što su ih u Pešti zajednički provodili”. To su bila vremena kada „nisu čeznuli ni za kakvim dostojanstvom ili naslovima, što običan puk toliko cijeni”, vremena u kojima je tijesno bio povezan s krugom prijatelja s kojima je drugovao.⁴⁴

Carevim imenovanjem od 17. kolovoza 1786. godine, što je naknadno, 5. ožujka 1787. godine potvrdio i papa Pio VI, Vrhovac je kao čovjek careva povjerenja postao zagrebačkim biskupom.⁴⁵

38 GÉCZY 12.

39 CVETAN 58–75.

40 W. MARKOV, Jakobiner in der Habsburger-Monarchie, nav. mj., 299.

41 Ignacije Fessler bio je slobodni zidar, jozefinist i jansenist. O njemu vidi LThK² 4, 95; C. v. WURZBACH IV, 201–208; PRELOG 73–75. I. Fessler u svojim memoarima Rückblicke auf seine siebzigjährige Pilgerschaft, Leipzig 1851, dva puta spominje M. Vrhovca: „Beide Prälaten (M. Vrhovac i Dalberg – op. m.) begegneten mehr meiner Neigung und meiner, allem papistischen Kirchenwesen widerstrebenden Gesinnung, als meiner durch fremdartige Austriebe veranlasseten Bitte. Der Agramer Bischof konnte mich auch mit dem besten Willen nicht mehr in den Klerus seiner Diöcese aufnehmen” (str. 151s); „Die ganze Zeit meines Aufenthaltes in Pesth und Ofen, sowohl auf der Hinreise nach Wien, als auch auf der Rückreise nach Lemberg, verlebte ich mit dem vielseitig gelehrten Rektor des General-Seminariums, Maximilian Verhovacz, nachmaligem Bischofe von Agram” (str. 133). I. Fessler u pismu od 17. kolovoza 1808. iz Berlina moli Vrhovca da kupi njegovu knjigu Pragmatische Geschichte der Hungarn i podupre njegov književni pothvat „s istom onom velikodušnošću, kojom vi podupirete i zalažete se za sve što je dobro, u širokim krugovima s kojima se susrećete i gdje djelujete” (NAZ, Epistolae ad episcopos; unaprijed EAE 108, br. 60).

42 Prema izjavi samoga Vrhovca u ispitivanju povodom Martinovićevih optužbi protiv njega, izjavljuje da ga je prvi put upoznao u Pešti 1786. ili 1787. godine, kasnije se s njime susretao u Beču gdje je ovaj boravio 1790–1793. Vrhovac se zalagao i za Martinovićevu sekularizaciju, o čemu je sačuvana i korespondencija među EAE. O problemu veze M. Vrhovca s I. Martinovićem u uroti usp. F. ŠIŠIĆ, nav. mj. Novosti 1926, 151–152; GÉCZY 101–115; V. BOGDANOV, Hrvatska revolucionarna pjesma iz godine 1794. i učešće Hrvata i Srba u zavjeri Martinovićevih jakobinaca, Starine JAZU 46 (1956), 456–461.

43 I. Martinović u jednom pismu Petra Ballogha prokazuje kao jednoga od ljudi zadajenih „demokratskim idejama” koji žele raspad austrijskog carstva. Usp. D. SILAGI, Aktenstücke zur Geschichte des Ignaz von Martinovics, u H. REINALTER, nav. mj. 412.

44 NAZ, EAE 119, br. 29, 3. siječnja 1803.

45 GÉCZY 18–19; Kaptolski arhiv u Zagrebu, Acta saec. XVIII, fasc. 80, br. 8.

O njegovoj pripadnosti slobodnom zidarstvu nakon imenovanja biskupom nemamo nikakvih sigurnih podataka. Ipak, u razumijevanje položaja slobodnih zidara nakon 1785. godine kao i za pitanje Vrhovčeva članstva nešto svjetla bacaju općeniti podaci o razvoju slobodnog zidarstva u Monarhiji i u Hrvatskoj te korespondencija koju je Vrhovac o tome vodio s Vinkom Kalafatićem, župnikom u Pokupskom.

Godinu dana nakon što su se slobodnozidarske lože u Habsburškoj monarhiji odcijepile od glavne berlinske lože, Josip II. je 11. prosinca 1785. godine izdao patent kojim je rad slobodnih zidara stavio pod državni nadzor. U tome su ga, prema dosadašnjim istraživanjima, vodila dva razloga: opasnost koja je carevoj apsolutističkoj politici prijetila od prosvjetiteljskih usmjerenih slobodnih zidara i bojazan da lože u Monarhiji ne budu pod utjecajem Pruske i politike Fridrika II. Zbog toga je rad loža stavljen pod strogi nadzor državnih organa.⁴⁶

Na temelju toga patenta Ugarsko namjesničko vijeće poslalo je dopisom od 20. prosinca nalog svim županijama o uređenju rada slobodnih zidara. Takav nalog je u siječnju 1786. godine dobila i zagrebačka županija.⁴⁷

Pozivajući se na carev patent, u tom dopisu se ističe kako su se slobodno-zidarska društva prekomjerno povećala i još uvijek se povećavaju te imaju sjedišta i u manjim gradovima. Ne niječe se zasluga rada slobodnih zidara, štoviše ističe se njihov prinos u „pomaganju bližnjih, pomoći siromasima i odgoju mladeži”. No, da oni ne bi bili prepušteni samima sebi te da ne bi nastali izgredi, donose se propisi o ustrojstvu i radu loža. Ponajprije, ograničuje se broj loža tako da u svakom gradu pokrajine može biti samo jedna, a u slučaju velikog broja članstva najviše dvije ili tri, no ove moraju ovisiti o starješini glavne lože. Sastanci se mogu slobodno održavati, ali tako da se dan i sat sastanaka javi gradskom poglavarstvu. Zabranjuje se održavanje sastanaka u mjestima u kojima nema gradskog poglavarstva, zatim po selima i privatnim dvorcima. Starješine loža dužni su predstojniku pokrajine i caru podnijeti popis svih članova, te eventualne promjene svaka tri mjeseca. Ujedno, zabranjuje se sprega s bilo kakvim tajnim društvom jer, kako se ističe, lože se sastoje od poznatih ljudi koji rade na promicanju književnosti i pomoći bližnjemu. Ti su propisi trebali stupiti na snagu 1. veljače. Već 7. veljače Ugarsko namjesničko vijeće obavještava zagrebačku županiju da slobodni zidari mogu u Zagrebu slobodno održavati sastanke u smislu naredbe od 20. prosinca 1785. godine, što potvrđuje da je zagrebačka loža tada još aktivna.⁴⁸

Nakon objave toga careva patenta počinje naglo opadati broj loža kao i broj članova. Mnogi su istupali iz loža jer su odbijali da se njihova imena dostavljaju državnim nadležnima i jer se nisu mogli pomiriti s novonastalom situacijom. Zbog toga i utjecaj slobodnih zidara, koji je bio vrlo velik u prvih pet godina vladanja Josipa II, sada počinje slabiti te se mnoge lože ukidaju ili ih se više fuzionira u jednu. Na taj način je već 24. prosinca 1785. raspuštena i najpoznatija bečka loža *Zur wahren Eintracht*.⁴⁹ Taj pro-

46 Usp. H. REINALTER, nav. mj. 250.

47 ARHIV HRVATSKE (AH), Zagrebačka županija. 10. I. 1786, br. 101.

48 AH, Zagrebačka županija. 18. II. 1786, br. 490.

49 H. REINALTER, nav. mj. 250–251.

ces nastavio se i za Leopolda II, a još više za Franje II, sve do 1794/95. godine kada su nakon otkrivanja jakobinske zavjere konačno zabranjena sva tajna društva pa i „tako-zvane lože slobodnih zidara”. Zabrana je priopćena i zagrebačkoj županiji.⁵⁰

Iz postojeće sačuvane građe nije poznato da li su se neke lože u svome starom sastavu i nakon 1785. godine tajno sastajale ne prijavljujući svoja imena, premda su brojne lože i dalje legalno djelovale u smislu careva patenta od 11. prosinca 1785. godine. Ipak, istraživanja pokazuju kako je sigurno da su kontakti među članovima održavani i dalje.⁵¹

O sudbini zagrebačke lože nije nam poznato ništa drugo do činjenice da je postojala još 1786. godine. Prema M. Prelogu rad te lože je sasvim prestao 1787. godine. On tu tvrdnju, čini nam se, krivo povezuje sa smrću grofa Ivana Draškovića,⁵² tome je, kao što smo već istaknuli, pridonijela careva politika.

Iz toga proizlazi i tvrdnja, koju ne niječu ni masonski historiografi, da se ne može govoriti o članstvu Maksimilijana Vrhovca u slobodnom zidarstvu za vrijeme dok je bio zagrebački biskup. No, to nam ništa ne govori o njegovom tadašnjem odbacivanju slobodnog zidarstva, već je to bio opći tijek razvoja slobodnog zidarstva u Habsburškoj monarhiji. Maksimilijan Vrhovac je i dalje održavao veze s mnogim slobodnim zidarima i bio njihov prisni prijatelj. Do koje mjere je aktivno održavao kontakte upravo kao slobodni zidar, tj. kao član zagrebačke lože, nemoguće nam je bilo što tvrditi iz dosada poznate građe.

Tek kasnije, 1795. godine, stjecajem različitih okolnosti i na temelju optužbe I. Martinića o slobodarskim idejama koje je navodno zastupao, Vrhovac je bio osobno pre-slušavan, i konačno, oslobođen upravo zalaganjem svoga prijatelja koji je bio slobodni zidar, grofa Karla Zinzendorfa.⁵³

I iz Zagreba su protiv Vrhovca optužbe uputili advokat Petar Briljević i tiskar Josip Karlo Kotsche sa svojom ženom, ali je i od njih bio oslobođen te je car osobno naredio da oni kao klevetnici dadu Vrhovcu zadovoljštinu.⁵⁴

Međutim, korespondencija koju je Vrhovac vodio u svezi s različitim optužbama koje su u javnosti bile iznašane protiv njega kao čovjeka slobodarski usmjerena i slobodnog zidara, premda nam ne omogućuju da jasno utvrdimo da li je i kao biskup bio član lože, ipak osvjetljaju Vrhovčeve poglede na njegovu pripadnost slobodnom zidarstvu, posebno pak u svezi njegova slobodnog zidarstva i pravovjernosti.

Odmah nakon Vrhovčeva imenovanja zagrebačkim biskupom, protiv njega su ustali svećenici „obasuti crkvenim častima”, šireći različite glasine protiv njega i odvrćajući

50 AH, Zagrebačka županija, 4. VII. 1795, ad br. 10.

51 H. REINALTER, nav. mj. 252.

52 PRELOG 135.

53 GÉCZY 106. Géczy 101–115 donosi u izvucima arhivsku građu o optužbi M. Vrhovca da je bio „vođa hrvatskih jakobinaca”. Kraljevskom odlukom od 26. siječnja 1795. Vrhovac je oslobođen optužbe.

54 GÉCZY 105; AH, Zagrebačka županija 11. kolovoza 1795. ad Nr. 5.

puk od poslušnosti njemu kao zagrebačkom biskupu.⁵⁵ Te su tužbe i ogovaranja bila usredotočena na tri točke: da je izdajnik domovine, čovjek bez ikakve religije i slobodoumnik (*libertinus*). U pismu, upućenom velikom prepoštu zagrebačkog kaptola, Vrhovac ističe kako nije mogao ni zamisliti da bi ga netko mogao ocrniti, i to upravo u najvažnijim stvarima, kao što su vjera i zauzetost za domovinu. Naglašava isto što je kasnije pisao Petru Balloghu, naime da nikada nije težio za položajem i visokim mjestima, štoviše, da je tek nakon dugog nagovaranja prihvatio službu biskupa i osobno postao žrtvom, odrekavši se mirna života koji se ne može zamijeniti nikakvim častima ili bogatstvom; a takav je život od rane mladosti smatrao nečim najdragocjenijim.⁵⁶

Te glasine koje su se oko širile dovele su u pitanje i Vrhovčevo prijateljstvo s Vinkom Kalafatićem s kojim je od mladosti bio prijateljski povezan. Na kraju sačuvane korespondencije koju je Kalafatić vodio s Vrhovcem u vezi s biskupovim slobodnim zidarstvom, isti je napisao: „Nisam ja posumnjao da on (tj. biskup Vrhovac) pripada slobodnim zidarima, već sam naznačio kako je za to već odavna od mnogih bio optužen”.⁵⁷

Na temelju glasina koje su se oko širile protiv Vrhovca, V. Kalafatić je posumnjao u njegovu pravovjernost pa mu zbog toga nije htio ni čestitati na imenovanju za zagrebačkog biskupa. „Neki tvoj iskren prijatelj — piše on 17. kolovoza 1788. godine Vrhovcu — i to čovjek zacijelo vrlo pošten, kada je shvatio da mu je umrijeti te je sam najzdušnije pokušao svoju dušu ispokojiti kršćanskom pokorom, ne znam kakvo je društvo prokazao, da je bio odan zlokočnim znamenjima. Pod zakletvom je izjavio da si u tom društvu Jeronima Škrlica i ti upisao svoje ime i prezime”. U to je V. Kalafatić bio duboko uvjeren jer je smatrao da je ta glasina istina koja je Vrhovca „osudila s velika zločina”. U pismu ipak moli Vrhovca „da to uvjerenje odstrani iz njega”. Sam pak Vrhovcu iznosi kako je on „doista katolik te ne može poštovati bilo kakvo društvo ili članove bilo kakvog društva, osim ako je to ono društvo što su nam ga u polog vjere ostavili apostoli, a to je zajedništvo svetih”.⁵⁸

I u pismu koje je Vrhovcu uputio dan kasnije, 18. kolovoza, V. Kalafatić moli Vrhovca da njega i sve ostale oslobodi od tjeskobe koju su im unijela „šaputanja zlih ljudi”.⁵⁹

Vrhovac je V. Kalafatiću odmah odgovorio. Iz pisma je vidljivo da ga je pisao nervozno i uzbuđen. Ipak u svome odgovoru ništa ne govori o svojoj pripadnosti nekome društvu, već samo naglašava svoju pravovjernost i odanost stvari vjere. „Spreman sam i pripravan da svakome tko to od mene zatraži dadem razlog svoje vjere i nade... Već od djetinjstva štovao sam katoličku vjeru, a nju neokrnjenu želim očuvati, uz Božje milosrđe, sve do groba, pa i uz opasnost najtežih muka.” V. Kalafatiću koji ga je poznavao od djetinjstva postavlja u pismu pitanje „da li je ikada na njemu opazio nešto strano

55 NAZ, Epistolae ad diversos sv. 137, br. 199. Pismo je bez datuma; nije Vrhovčev autograf. Najvjerojatnije je pisano neposredno nakon Vrhovčeva imenovanja zagrebačkim biskupom.

56 Ondje.

57 Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu (NSB), R 6068. Nakon smrti Vinka Kalafatića, župnika u Pokupskom i Vrhovčeva prijatelja, njegova je ostavština dopremljena u Zagreb (NAZ, Epistolae episcoporum Zagrabienisium sv. VIII, br. 76) i nalazi se u župskom arhivu Sv. Ivana. Prijepis te korespondencije nalazi se i u NSB, R 6068.

58 NAZ, EAE 110, br. 168. NSB, R. 6068.

59 NAZ, EAE 110, br. 169.

vjeri, štoviše nešto što je tuđe najpredanijoj zauzetosti za vjeru; da li je ikada mogao nešto čuti iz njegovih ustiju ili opaziti u njegovim činima, što bi govorilo da je on izdajnik svete vjere". Osvrćući se na one koji su takve glasine o njemu širili, piše mu: „Tako je to, a u svome životu često sam to iskusio, da oni isti koji vjeru najviše nagrdjuju svojim činima, štoviše koji su zastranili u svojoj vjeri, drugima stavljaju etiketu zločinstva da su izdali pravu katoličku vjeru", te klevećući i vrijeđajući druge misle da time Bogu čast iskazuju. „Takvim licemjerjem prikrivaju svoje zločine, svoju lijenost i zanemarivanje svojih dužnosti prema Bogu, domovini i bližnjemu." Poziva se i na optužbe protiv Krista, naime da je zavodnik i začetnik zloga društva, te primjećuje zašto da i on strpljivo ne podnosi optužbu da je član zloga društva (*malae societatis* – potcrtao J.K.). Na kraju ponovno uvjerava V. Kalafatića da ga zasigurno može smatrati pravovjernim (*de fide mea certo orthodoxa*).⁶⁰

Budući da je još 1785. godine Maksimilijan Vrhovac bio član zagrebačke lože, i to zamjenik starješine, očito svoje članstvo nije smatrao nečim protivnim vjeri, pripadnost nekome zlom društvu koje bi ga otklanjalo od prave vjere i zauzetosti za stvar vjere i domovine. Zbog toga on izričito i ne nijeće pripadnost nekom tajnom društvu, osim što ističe da ne pripada zlom društvu i pri tome se poziva na činjenice, otklanjajući svako izvanjsko „etiketiranje" jer, kako kaže, mnogi braneći svoju vjernost i napadajući druge zapravo su svojim činima daleko od vjere.

Takav Vrhovčev odgovor umirio je V. Kalafatića i on sada smatra da će Vrhovac biti „strogi branič prave vjere i promicatelj crkvene discipline". Ujedno ga moli neka uništi njegovo pismo koje mu je uputio 17. kolovoza.⁶¹ Vrhovac, odgovarajući i na to Kalafatićevo pismo, naglašava kako mu se prečesto u životu dogodilo, kad god je služio stvari drugih, da su mu oni to nezahvalno uzvraćali i opet iznosi kako može biti sasvim siguran da on čezne za ispravnošću i istinom („*me recti et veri cupidum certo teneas*"). Piše mu da nije potrebno skrivati pisma jer su ona svjedočanstvo njegove nedužnosti.⁶²

Nakon svega toga V. Kalafatić je bio smiren Vrhovčevim argumentima i tome pismu je dodao: „Ovo pismo svjedoči priprostost suda u dječaku biskupu".⁶³

Glasine protiv biskupa time neće prestati. One će se u još težem obliku javiti prigodom Martinovićeve urote, a i još kasnije, tj. 1807. godine mnogi će ga smatrati pristašom urotnika.⁶⁴

Da bismo mogli što ispravnije ocijeniti stav Maksimilijana Vrhovca izražen u pismu V. Kalafatiću i uskladiti ga s njegovom pripadnošću slobodnom zidarstvu, potrebno je imati pred očima odnos slobodnog zidarstva prema religiji uopće, a posebno Vrhovčev rad za stvar Crkve i vjere.

Gledom na stav slobodnog zidarstva prema religiji valja razlikovati tip anglosaksonskog, njemačkog i nordijskog slobodnog zidarstva, koje u sebi ne nosi antireligiozno obiljež-

60 NSB,R 6068.

61 NAZ, EAE 170; NSB,R 6068.

62 NSB,R 6068.

63 NSB,R 6068.

64 F. SCHLOISNIG, Memoari, Zagreb 1807, 52; GÉCZY 115.

je, od onoga u romanskim zemljama, posebno Francuskoj, koje je bitno protucrkveno usmjereno.⁶⁵ A upravo u zemljama Habsburške monarhije slobodno zidarstvo bilo je najtješnje povezano s njemačkim ložama sve do 1784. godine, kada se osamostalilo u posebnu austrijsku slobodno-zidarsku pokrajinu.⁶⁶

U Konstituciji koju je za prvu veliku londonsku ložu napisao James Anderson 1723. godine kao svjetonazor slobodnih zidara iznosi se „religija u kojoj se svi ljudi podudaraju“ („*religion, in which all men agree*“), tj. opća prirodno-etička razumska religija, pri čemu se isključuje svaki ateizam i slobodoumstvo, jer „zidar neće da bude glupi bezbožnik, ni razvratnik bez vjere“. Poimanje Boga kod anglosaksonskog i njemačkog slobodnog zidarstva je deističko (Bog kao veliki arhitekt svemira), a u praksi zastupaju antidogmatizam i potpunu vjersku toleranciju, pri čemu se svakome pojedincu prepušta njegov osobni stav prema dogmama Crkve, a poštuje se sloboda uvjerenja i ne pravi se pritisak ni na čiju savjest.⁶⁷ U načelu je vrijedilo pravilo da se pri ulasku u ložu nijedan pripravnik ne pita za vjersko uvjerenje, a o tome se ni kasnije nije pokretalo nikakvo pitanje. Ipak, činjenica je da u popisima slobodno-zidarskih loža u Beču, kao i one u Osijeku, izričito stoji i vjerska pripadnost svakog pojedinog člana (katolik, pravoslavac, protestant), što znači da se to prihvaćalo kao sasvim normalno.⁶⁸

Naprotiv, u Francuskoj je deizam slobodnih zidara poprimio politički karakter i bitno anticrkveno uvjerenje.⁶⁹

Za ocjenu stava slobodnih zidara prema religiji potrebno je imati u vidu i sud koji o tome daje njemački crkveni povjesničar K. Algermissen, uočavajući bitne razlike u odnosu prema vjerskom uvjerenju među različitim ložama, a unutar pojedinih loža i među članovima: „Pri ocjeni stava slobodnog zidarstva prema religiji i kršćanstvu nije dovoljno samo praviti razliku između slobodnog zidarstva u romanskim, anglosaksonskim, njemačkim i nordijskim zemljama, već se mora imati u vidu i često dosta različito držanje velikih loža u pojedinim zemljama, a kod izjava i postupaka pojedinih slobodnih zidara treba utvrditi do koje mjere oni postupaju u duhu i po nalogu svoje lože“.⁷⁰ U tom smislu već je Leo Taxil (pseudonim za Gabriela Jogand-Pages, 1854–1907) ustvrdio da slobodno zidarstvo nije najveći neprijatelj Crkve, kako se to obično tvrdilo, a takva kriva ocjena silno je štetila samoj Crkvi.⁷¹

Već u 18. stoljeću izdane su dvije stroge zabrane pripadnosti katolika slobodnom zidarstvu. To je bila Klementa XII. *In eminenti apostolatus specula* (travanj 1738) u kojoj se slobodno zidarstvo označuje kao „društvo sumnjivo radi hereze i bune“ te svaki slo-

65 Usp. PRELOG 45; K. ALGERMISSEN, *Freimaurer*, LThK 4, 343–348.

66 H. REINALTER, nav. mj. 250.

67 Usp. PRELOG 28–30. 172–173; K. ALGERMISSEN 346.

68 I. BOJNIČIĆ, nav. mj. *Jutarnji list* 3433, 7; usp. također F. WEHRL, *Der „Neue Geist“*. Eine Untersuchung der Geistesrichtungen des Klerus in Wien von 1750–1790, *Mitteilungen österreichischen Staatsarchiv* 20/1967/75. Usp. također popise bečkih loža gdje je uz članove naznačena i vjeroispovjest HHStA, VA 63, 66, 98, 104, 114, 115, 122, 133, 135.

69 PRELOG 45; K. ALGERMISSEN 347, 348.

70 K. ALGERMISSEN 348.

71 Ondje. Usp. također G. ALLEMANG, Taxil Leo, LThK² 9, 1332.

bodni zidar *ipso facto* upada u ekskomunikaciju pridržanu papi, osim *in articulo mortis*. Drugu bulu protiv slobodnih zidara izdao je papa Benedikt XIV. godine 1751. pod naslovom *Provida*, gdje potvrđuje stav Klementa XII. i poziva sve vladare u borbu protiv slobodnih zidara.⁷² Međutim, obje te bule nisu bile priznate niti proglašene u Habsburškoj monarhiji. Zasluge za to najviše je imao Franjo Stjepan Lotarinški, suprug Marije Terezije koji je i sam bio slobodni zidar.⁷³

Za razumijevanje Vrhovčeve pripadnosti loži potrebno je također voditi računa o specifičnosti slobodnog zidarstva u Habsburškoj monarhiji.

Prema novijim povijesnim istraživanjima slobodno zidarstvo u Monarhiji najtešnje je bilo povezano s idejama prosvjetiteljstva i jozefinizma.⁷⁴ Suvremena historiografija ga označuje kao „značajno središte prosvjetiteljstva”,⁷⁵ te je kao takvo odigralo dosta izraženu ulogu u ranodemokratskom pokretu koji svoj vrhunac dobiva u jakobinskoj uroti⁷⁶ i u razvitku građanske svijesti.⁷⁷ Upravo u slobodnom zidarstvu prosvjetiteljstvo dobiva svoj „institucionalni izražaj”.⁷⁸ Ono je postalo „neslužbenom organizacijom”⁷⁹ jozefinističke inteligencije koja je odigrala vrlo važnu ulogu u reformnom pokretu Josipa II. Po svome porijeklu i društvenoj strukturi ta je jozefinistička inteligencija bila vrlo heterogena i nazvana nije pružala nikakav dojam jedinstvenosti. Pripadali su joj najrazličitiji društveni slojevi od pisaca, notara, liječnika, profesora, učitelja, inženjera, činovnika, zemljoposjednika do jednog, ne zanemarivajućeg dijela časnika, te katoličkog a u Ugarskoj i protestantskog klera. Po svome društvenom porijeklu ona

72 PRELOG 159. U Velikoj povijesti Crkve dr Burkhard Shneider SJ izričito piše: „Ta se osuda može protumačiti iz straha pred religioznom indiferentizmom i neprijateljstvom prema objavi a uslijedila je iz nepotpunih i jednostranih informacija, te nije odgovarala sasvim ondašnjoj raznolikosti smjerova unutar slobodnog zidarstva”, H. JEDIN, *Velika povijest Crkve V*, Zagreb 1978, 522.

73 H. REINALTER 245.

74 Usp. posebno već navedene radove H. REINALTER i K. BENDA, i ondje navedenu literaturu.

75 K. EPSTEIN, *Die Ursprünge des Konservatismus in Deutschland. Der Ausgangspunkt: Die Herausforderung durch die Französische Revolution 1770–1806*, Frankfurt/M.–Berlin 1973, 105. Nav. H. REINALTER 244: „In der Freimaurerei fand die Aufklärung einen institutionellen Ausdruck, der ihr weder in den Zeitschriften noch im aufgeklärten Despotismus möglich war”. H. Reinalter tome dodaje da je cilj slobodnog zidarstva u prvom redu bio „širenje prosvjetiteljstva naspram postojećim oblicima društvene hijerarhije, političkog autoriteta i tradicionalnog poimanja religioznosti”.

76 H. REINALTER 243: „Diese Entwicklung zum Jakobinertum wurde dabei... und nicht zuletzt auch durch die Freimaurerei begünstigt, da fast alle späteren uns namentlich bekannten Jakobiner Mitglieder von Logen waren, und die Freimaurerei in der Tat mit ihrem elitären Humanismus und ihrem das im realpolitischen Raum herrschende Ständewesen überwindenden Prinzip der *égalité* eine grosse Faszination auf das Bürgertum und die philosophische Intelligenz ausübte, so dass sie Inge Stephan in einer Studie mit Recht als ideologische und institutionelle Voraussetzung für den Jakobinismus anführen konnte”: I. STEPHAN, *Literarischer Jakobinismus in Deutschland / 1789–1806/* (Sammlung Metzler 150), Stuttgart 1976, 60.

77 H. REINALTER 262: „Dass die Freimaurerei als Mitträgerin der Aufklärung in Oesterreich jedoch einen starken Einfluss auf die josephinischen Reformen hatte, braucht hier wohl nach dem Aufgezeigten kaum mehr erwähnt werden, wie auch die Zusammenhänge zwischen Freimaurern und Jakobinern für die Entstehungsgeschichte der frühdemokratischen Bestrebungen und die Herausbildung eines bürgerlichen Bewusstseins von Bedeutung waren”.

78 H. REINALTER 244; vidi bilješku br. 75.

79 K. BENDA 274; to isto, neovisno od Bende tvrdi i H. HABERZETTL, *Die Stellung der Exjesuiten in Politik und Kulturleben Oesterreichs zu Ende des 18. Jahrhunderts* (Dissertationen der Univ. Wien 94), Wien 1973, 48.

je potjecala iz slojeva plemstva, građanstva, a dijelom i od ljudi regrutiranih iz seljačkog sloja. Unatoč slojevitosti, u svojim pogledima i političkim stavovima ta je inteligencija bila jedinstvena. Zalagala se za društvene i gospodarske promjene u tadašnjem društvu vodeći se idejom prosvjetiteljstva, načelima razuma i jednakosti među ljudima. Za razliku od pokreta u Francuskoj koji je išao revolucionarnim putem, jozefinistička inteligencija je radila u smislu demokratskih promjena mirnim putem.

Najnovija istraživanja pokazala su da gotovo nije bilo prosvjetitelja koji nisu pripadali nekoj slobodno-zidarskoj loži.⁸⁰ Od 4000–5000 članova slobodnih zidara, koliko ih je bilo 80-tih godina 18. stoljeća u Habsburškoj monarhiji, većina je pripadala društvenim slojevima iz kojih je regrutirana jozefinistička inteligencija, među kojima je bio zastupan i katolički, pravoslavni i protestantski kler.⁸¹

Ocjena slobodnog zidarstva s kraja 18. stoljeća kao „institucionalnog izražaja prosvjetiteljstva” i „neslužbene organizacije jozefinističke inteligencije” daju nam sasvim drugu sliku o slobodnom zidarstvu toga vremena i o njegovoj društveno-povijesnoj ulozi. Upravo 1785. godine, kada je ono za Josipa II. postalo opasnost da se idejama prosvjetiteljstva suprotstavi njegovoj apsolutističkoj politici, on donosi odredbe kojima se slobodni zidari stavljaju pod državni nadzor. Premda je ono brojčano opadalo, krugovi te „inteligencije” ranije i formalno okupljani na sastancima loža, i dalje su povezani te su svi kasniji jakobinci bili ujedno i slobodni zidari. Boreći se za jednakost među ljudima, oštro su ustajali protiv svakog fanatizma i netolerancije osobito na vjerskoj razini.⁸² Posebno je tzv. Draškovićeva opservancija u Ugarskoj isticala načelo „da smo svi po naravi jednaki”.⁸³ Dalji ciljevi slobodnog zidarstva u tom prosvjetiteljskom pokretu jozefinističke inteligencije bili su širenje prosvjete i znanosti, pa je i glavna slobodno-zidarska loža u Beču *Zur wahren Eintracht*, s kojom je bila povezana i zagrebačka loža *Prudentia*, smatrana slobodno-zidarskom akademijom znanosti i umjetnosti.⁸⁴ Nadalje, slobodni zidari toga vremena se, uz kritiku postojećeg stanja i borbe protiv apsolutizma, zalažu za gospodarsko uzdizanje. U Ugarskoj su oni i nosioci buđenja nacionalne svijesti nasuprot i kao protuteža jozefinskom centralizmu i germanizaciji.⁸⁵ U jednu riječ „ciljevi slobodnog zidarstva bili su ciljevi prosvjetiteljstva na humanoj osnovi: podizanje opće izobrazbe, vjerska snošljivost, otklanjanje bijede”.⁸⁶

Imamo li pred očima takvu ocjenu slobodnih zidara krajem 18. stoljeća, moći ćemo bolje shvatiti cjelokupan rad Maksimilijana Vrhovca na političkom, gospodarskom,

80 H. REINALTER 243; K. BENDA 274.

81 K. BENDA 274; W. MARKOV 294 donosi broj od 2–3000. Za razliku od slobodnog zidarstva u Njemačkoj, slobodno zidarstvo u Habsburškoj monarhiji je jedinstveno u svojim usmjerenjima.

82 K. BENDA 274.

83 PRELOG 135; Draškovićeva opservancija, tj. novi statuti i ritual, prihvaćena 17. prosinca 1777. godine i u Hrvatskoj na sastanku u Varaždinu. To načelo jednakosti u društvu izraženo je: „Es ist unwidersprechlich wahr, dass wir durch die Natur alle einander gleich sind”. Usp. K. BENDA 275.

84 H. REINALTER 245–246.

85 H. REINALTER 247, 258.

86 H. HABERZETTL 48.

kulturnom a ne na posljednjem mjestu i vjerskom polju. Zadojen tim idejama, on ih je cijeloga života dosljedno i uporno provodio u život.

Činjenice o vjerskom radu Maksimilijana Vrhovca kao ravnatelja sjemeništa u Pešti i kasnije zagrebačkog biskupa samo potvrđuju njegove tvrdnje iznesene u pismu V. Kalafatiću o njegovoj zauzetosti za stvar vjere i domovine, te u svjetlu već iznesene ocjene njemačkog povjesničara K. Algermissena na konkretnom primjeru očituju stav jednog čovjeka, pristaše slobodnih zidara, o pitanjima vjere.

Cjelokupna pastoralna djelatnost i pogledi na pitanja vjere Maksimilijana Vrhovca ni izdaleka još nisu obrađeni. Ovdje ćemo upozoriti samo na neke najvažnije aspekte njegova crkvenog rada.

Ponajprije, veliku je brigu pokazivao za povećanje klera. U tu svrhu nastojao je iz drugih biskupija dovesti svećenike u svoju biskupiju.⁸⁷ Kasnije, 1803. godine, održava sastanak svećenstva (sinodu) s najvažnijim ciljem kako doskočiti nestašici svećenika i zbrinjavanju starih i nemoćnih svećenika.⁸⁸ Posebno se brine za odgoj bogoslova i za kasniju trajnu svećeničku izobrazbu. U tu svrhu naređuje da se najmanje dva puta godišnje održavaju sastanci svećenika po dekanatima na kojima će pretresati pitanja moralne teologije, dogmatske i crkvene stege,⁸⁹ izdaje priručnik asketike za svećenike⁹⁰ od kojih traži da se ugledaju u Krista u svome životu i radu⁹¹ te donosi detaljne propise o svećeničkom životu.⁹² Radi usavršavanja i pomoći svećenika nabavlja tiskaru s iz-

87 Tako mu 20. prosinca 1789. godine iz Dubrovnika piše Miho Vilenik „da nema, a misli da ni u buduće, neće biti u ovim krajevima svećenika koji bi željeli preći u dušobrižničku službu u te krajeve (Zagreb)”. (NAZ, EAE 111, br. 178); V. Vlaičković u pismu od 31. listopada 1793. obećaje Vrhovcu da će pisati „raznim svojim poznanicima” na kvarnerskim otocima u skladu s Vrhovčevim nalogom, a ako ne naide na protivljenje senjskog biskupa, misli da će iz te biskupije moći sabrati nekoliko svećenika (NAZ, EAE 113, br. 46); 1798. godine krčki biskup Ivan Antun daje otpusno pismo trećorecu Franji Bogoviću i svjetovnom svećeniku Dominiku Hrabriću da pođu na službu u zagrebačku biskupiju (NAZ, EAE 105, pismo od 26. listopada 1798). Valja napomenuti da je briga za povećanje biskupijskog klera, kao i cjelokupno jačanje pastoralnog i karitativnog rada po župama jedan od temeljnih ciljeva crkvene reforme Josipa II. Usp. A. FLICHE-V. MARTIN, *Histoire de l'Église*, sv. XIX/2, Paris 1956, 786–787.

88 CVETAN 49–51; GÉCZY 87–96.

89 *Constitutiones synodales Ecclesiae Zagrabiensis pro clero dioeceseano recusae... iussu et auctoritate M. Verhovacz, Zagreb 1805* (CSV), 237 sl. CVETAN 61; GÉCZY 96. O odgoju bogoslova usp. NAZ, *Epistolae ad diversos* 137, br. 202. Posebno se naglašava teološka izobrazba svećenika radi njihova pastoralnog rada. „Sanctitatis curam proxime excipiat cura doctrinae ecclesiasticae, qui enim hac carent, impossibile est, ut se ipsos et alios in via salutis dirigere possint”. CSV 207. U svrhu dalje izobrazbe traži da imaju teološke knjige i revno ih čitaju. CSV 208–209, 206.

90 *Memoriale vitae sacerdotalis*, Zagreb, Novoselova tiskara 1803.

91 CSV 212–213. I ta kristocentričnost u svećeničkom životu je jedna od značajki koja se počinje naglašavati u jozefinističkoj reformi studija. Naspram skolastičke metode, posebno F. Rautenstrauch, koji je Vrhovca preporučio Josipu II. za ravnatelja Generalnog sjemeništa u Pešti, teologiju usmjeruje povijesno spasiteljski „ad mentem Iesu Christi”. Usp. J. MÜLLER, Rautenstrauch, *LThK*² 8, 1018.

92 O moljenju časoslova, o nošenju svećeničkog odijela, o izbjegavanju ženskog društva. CSV 249 sl. (Vrhovčev govor na kraju svećeničkog sastanka 1803.). Usp. također CSV 215–217, 220. GÉCZY 97–100.

ričitim ciljem tiskanja knjiga potrebnih za svećenike i uzgoj mladeži,⁹³ pokreće knjižnicu za svećenike⁹⁴ a i sam piše knjige duhovnog sadržaja.⁹⁵

U pastoralnom radu osobito je inzistirao na kontaktu sa svim vjernicima. Ono što je u svojoj izjavi prigodom urote rekao za Vrhovca već spominjani Ignacije Martinović, tj. da poput biskupa prvih kršćanskih vremena osobno ispovijeda i posjećuje bolesnike,⁹⁶ očituje se i na pastoralnim posjetima prigodom dijeljenja sakramenta potvrde. Osobno je prešao svu biskupiju⁹⁷ dijeleći sakrament potvrde, pri čemu je u svojim naredbama tražio od župnika da starci i djeca ne dolaze u župu maticu već je sam išao k njima.⁹⁸ U tom smislu i od župnika traži da mise održavaju u vrijeme najpogodnije za vjernike i da ih služe ne samo u župskim crkvama već i u seoskim kapelama.⁹⁹ Posebno naglašava poduku vjernika u katehezi, propovijedi i homiliji te preporučuje da se i narodni jezik njeguje u propovijedi.¹⁰⁰

93 U pismu kanonicima od 19. svibnja 1794. Vrhovac ističe da je naumio nabaviti tiskaru kako bi što lakše mogao izvršavati postavljene mu zadatke i kao „najprikladnije sredstvo za širenje crkvene književnosti” te tako svećenstvu pribaviti korisne i potrebne knjige, što će njemu i ljubljenom mu stadu i domovini biti trajan poticaj za dalji napredak. NAZ, Epistolae episcoporum 8, br. 126.

94 To je biblioteka za propovjednike „Prodeko knjižnica”. Usp. CVETAN 42.

95 To je knjiga Poduchanya vu najpoglavitesheh vere iztinah y najoszebitesheh kerztjanskeh dusnostjah od... Maksimilijana Verhovacz... Zagreb 1822, Novoselova tiskara. Nakon njegove smrti izašla mu je knjiga Pobožnost k Božanskom Srcu Jezusa, Zagreb 1928. U rukopisu su ostale njegove propovijedi: Verhovca Masimilijana biskupa prodechtva, NSB (Metropolitana) MP 270, fol. 256. Ovdje ne navodimo mnogobrojna njegova pastirska pisma koja su bila tiskana i slana svećenicima. 1804. godine izdao je knjigu Preces, quas curatores animarum cum fidei populo curae suae spiritali concedito publice dicendas habent. Njegovim zalaganjem izdan je i Rituale Romanum Zagradiense (Zagreb 1796).

96 I. Martinović ga je optužio da se smišljeno služi djelotvornim metodama, tj. „... er fleissig die Tugenden eines Bischofs der ersten Zeiten des Christentums ausübe, selbst zu Kranken gehe, oft in dem Beichtstuhle sitze”. Iz note ministra policije Pergene od 12. studenoga 1794. Usp. GÉCZY 109.

97 Kanonsku vizitaciju s dijeljenjem potvrde učinio je 1792–1794, 1801–1805, 1822–1824. Usp. GÉCZY 33–80; I. A. RUPINI, Kanonička vizita biskupa M. Vrhovca iz godine 1792–1794, Bogoslovska smotra 1916, 105–120, 209–225, 321–349; 1917, 52–63, 105–120; I. ŠKREBLIN, Pastorizacija u gradu Zagrebu kroz 18. i 19. stoljeće, Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije. U spomen 850. godišnjice osnutka, Zagreb 1944, I, 727–808. Za godine 1803–1805 te 1822–1824. o svojim kanonskim vizitacijama i dijeljenju potvrde donosi biješke i u svome Dnevniku koji se čuva u NAZ. Po njegovim uputama i nadzorom u spisima kanonskih vizitacija, gdje je i osobno stavljao bilješke, donose se veoma opširni podaci o povijesti župa, njihovom tadašnjem stanju i vjerskom životu vjernika kao i iscrpni podaci o crkvenim objektima.

98 Prije pastirskog pohoda i dijeljenja sakramenta potvrde davao je župnicima o tome upute.

99 CSV 231–232. CVETAN 66–67. Od župnika traži da i preko tjeđna kapelana, ako ga ima, pošalje radi dobra vjernika u kapele pojedinih sela.

100 CSV 209–210. Glede jezika određuje se župnicima: „Commendamus etiam omnibus, ut magnam curam habeant puritatis linguae vernaculae, ut et hinc gratia accedat sermonibus nostris.” Da bi puk mogao naučiti osnovne molitve i druge obrasce, ili kako sam Vrhovac u zaključcima svećeničkog skupa kaže „doctrinam christianam”, određuje da se u nedjelju poslije propovijedi ponovi „pars una catechesis” (CSV 210–211), i odmah se pobrinuo da već godinu dana kasnije 1804. izda i knjižicu za to potrebnu (Preces).

101 Osobno se zanimao za starije hrvatske prijevode Biblije u Dubrovniku. Usp. pismo Mihe Vilenika od 20. prosinca 1789. NAZ, EAE 111, br. 178. Za prijevod je zadužio kanonika Korolju koji je preveo Novi zavjet (usp. Dnevnik M. Vrhovca, 9. siječnja 1818) i Antuna Vranića koji je preveo Psalme, Pjesmu nad pjesmama i Tužaljke (usp. Dnevnik M. Vrhovca,

U brizi za pastoral valja shvatiti njegovo zalaganje da se Biblija prevede na hrvatski jezik.¹⁰¹ Uz to pokazuje veliku brigu za očuvanje pravovjernosti,¹⁰² njegovanje liturgijskog života¹⁰³ a posebno za dijeljenje sakramenata.¹⁰⁴

Sve te činjenice bjelodano govore o njegovu zalaganju za stvar vjere, pa u tom svjetlu i njegovo slobodno zidarstvo valja promatrati sa stajališta onoga vremena. Ono, čini se, ni u čemu nije odvrćalo Maksimilijana Vrhovca od zauzetosti za stvar vjere; naprotiv, s gledišta ondašnjih prilika izgleda, da je i u tome nalazio poticaj za svoj raznoliki rad na svim područjima, a ne na zadnjem mjestu i u svome radu kao ravnatelj bogoslova i kasnije kao zagrebački biskup.

1. POPIS ČLANOVA ZAGREBAČKE, KARLOVAČKE I VARAŽDINSKE SLOBODNO-ZIDARSKÉ LOŽE

Agramers oder die der Klugheit

Nahmen

Prophanen Nahmen und Character

Jacobus. Magister Provinciae

Graf Johann Draskovich¹⁰⁵

Carolus. Meister von Stuhl

Doctor Werbega in Agram¹⁰⁶

Publicola. Bruder Redner

Rector Werhovecz¹⁰⁷

Zvonimirus. Erster Bruder Vorsteher

Graf Nepomuk Orsich¹⁰⁸

Anaxagoras. Zweiter Bruder Vorsteher

Profesor Kukecz¹⁰⁹

Attilius

Canonicus Herr Wolgemuth¹¹⁰

Caucasus

Profesor Cholich¹¹¹

19. lipnja 1816, 30. siječnja 1819, 9. svibnja 1820). O prijevodu Biblije vodio je korespondenciju i s J. Kopitarom.

102 CSV 202–205; Usp. također NAZ, Epistolae ad diversos 137, br. 188.

103 CSV 229–233. Posebno govori o pjevanju puka u misi „... et ita post aliquod tempos totus populus cantare queat, si initio fortasse cantum nesciat“. Upozorava na štovanje Euharistije, svetaca, na zloupotrebu i krivo štovanje slika i dr.

104 CSV 224–239.

105 IVAN DRAŠKOVIĆ (1740–1787), sin grofa Adama Draškovića. Kao časnik sudjeluje u sedmogodišnjem ratu. 1773. pukovnik prvog banskog graničarskog puka u Glini, gdje je osnovao prvu poznatu slobodno-zidarsku ložu. 1778–1779. sudjeluje u bavarskom nasljednom ratu. 1783. posve se odrekao vojne službe.

106 IGNACIJE VERBEGA, doktor medicine, protomedik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije do 1795. kada je i umro.

107 MAKSIMILIJAN VRHOVAC (1752–1827), zagrebački kanonik, 1784. ravnatelj Centralnog sjemeništa u Zagrebu, kasniji zagrebački biskup.

108 IVAN NEPOMUK ORŠIĆ, kasnije 1797. carski komornik i 1802–1806. prisjednik Banskog stola.

109 ANTUN KUKEC, svećenik, doktor slobodnih umijeća i filozofije, 1784. profesor teoretske i eksperimentalne fizike, mehanike i gospodarstva na Zagrebačkoj akademiji i prodekan Filozofskog fakulteta.

110 FILIP WOHLGEMUTH (1742–1804), zagrebački kanonik, 1783. nadzornik narodnih škola u Hrvatskoj, 1788–1790. ravnatelj Generalnog sjemeništa i rektor Teološkog fakulteta u Pešti.

111 MAKSIMILIJAN ČOLIĆ, doktor teologije, redoviti profesor moralne i pastoralne teologije te govorničtva. 1784. prodekan Teološkog fakulteta.

Darius	Vice Gespenn Lukavsky ¹¹²
Torquatus	Graf Peter Sermage ¹¹³
Walerianus	Prokurator Luketich ¹¹⁴
Xaverius	Agramers Comitats Notarius Bedekovich ¹¹⁵
Centaurus	Vice Gespenn Chachkovich ¹¹⁶
Otto	Conseiliers Szechen ¹¹⁷
Roscius	Profesor Lenau ¹¹⁸
Helespontus	Canonicus Kolosvary ¹¹⁹
Peregrinus	Vice Notarius Penses ¹²⁰
Lamehus	Antonius von Rafai ¹²¹
Atheus	Doctor Hormaer ¹²²
Erigius	Obrist Brentano
Daniel	Major Prodanovich
Dioxinus	Rittmeister Wiese von Warasdinern Housarn
Oxanler	Hauptmann Bissich Rm. Kreutzer
Ruben	Mikassinovich. Hauptmann Rm. St. Georgers
Nephtali	Fanta. Hauptmann Rm. St. Georgers
Hermolaus	Oberlieutenant Nadles Rm. St. Georgers
Zophirius	Oberlieutenant Balasko R, St. Georgers
Hermes	Regiments Chirurgus Felder, Rm. St. Georgers

112 DONAT LUKAVSKY (1749–1828), 1783. podžupan Zagrebačke županije, 1790. protonotar Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1800. podban, zatim upravitelj Križevačke županije i 1811. veliki župan zagrebački.

113 PETAR SERMAGE Ivan Nepomuk od Podsusedgrada i Medvedgrada (1746–1804), pravnik, prisjednik Banskog stola. Za Josipa II. vrhovni školski ravnatelj Zagrebačkog školskog okružja.

114 (BALTAZAR?) LUKETIĆ, prokurator Zagrebačke županije, odvjetnik siromaha, kasnije prokurator Zagrebačke biskupije.

115 IVAN NEPOMUK BEDEKOVIĆ, 1784. bilježnik Zagrebačke županije.

116 IVAN KRSTITELJ ČAČKOVIĆ, 1784. podžupan Severinske županije, prisjednik Sudbenog stola Zagrebačke županije, kasnije podžupan križevački.

117 ALEKSANDAR SZECHEN (1740–1813), kraljevski savjetnik u Ugarskom namjesničkom vijeću, prisjednik Banskog stola. Kasnije veliki župan Križevačke županije i predsjednik Ugarske dvorske komore.

118 FRANJO LEHNAU, profesor političko-socijalnih znanosti, trgovine i financija na Zagrebačkoj akademiji (1784).

119 STJEPAN KOLOSVARY (1739?–1798), doktor teologije, zagrebački kanonik 1772. godine. 1773–1776. drugi profesor specijalne teologije na Zagrebačkoj akademiji.

120 FRANJO PENSES, podbilježnik Zagrebačke županije 1784. godine.

121 ANTUN RAFAJ, podbilježnik Varaždinske županije, 1797. prisjednik Banskog stola.

122 FRANJO HORMAYER, doktor filozofije i medicine. 1796. godine protomedik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. (Vojne osobe nisam identificirao).

Nachstehende 3 gehören auch zur Agramers und sind jetzt in Wien

Isacus Secretair bey Hungarischen Kanzlei
Pastory^{1 2 3}

Ebiscus Rector Galiuf canonicus^{1 2 4}

Diogenes Secretaire Bedekovich^{1 2 5}

Carlstädter oder die der Stärke

Nestor, Maister von Stuhl F. M. L. Graf von Giulay^{1 2 6}

Ludovicus Hauptmann Bogoevich

Memnon Obrist Kulnek

Colomanus Obrist Chernel^{1 2 7}

Jusua Stadt Richter Parchetich^{1 2 8}

Cicero Orientalis Ecclesiae episcopus

Shakabend^{1 2 9}

Beniaminus Orientalis ecclesiae episcopus

Petrovich^{1 3 0}

Joakimus Major Chollich

Esdar Oberlieutenant Zored des 1-ten

Banal Rgmt.

Eodakus Major Miksich

Warasdiner oder die des Vorsicht

Hipocrates Maister von Stuhl Doctor La lang^{1 3 1}

123 ALEKSANDAR PASZTHORY, 1784. kraljevski savjetnik, tajnik Ugarske dvorske kancelarije u Beču, 1792. gubernator Ugarskog Primorja.

124 JOSIP GALJUF (1750–1798), zagrebački kanonik, 1784. ravnatelj Bečkog kolegija.

125 FRANJO BEDEKOVIĆ (1755–1825). Najprije fiškal Varaždinske županije 1775. godine. Sudjelovao kod uvođenja urbara. 1782. perovođa kod Suda sedmorice. 1784. perovođa u Ugarskoj namjesničkoj kancelariji. 1794. dvorski savjetnik Ugarske dvorske kancelarije u Beču. 1809. veliki župan Bekeske županije.

126 SAMUEL GYULAY (1719–1802), podmaršal, otac Ignacija Gyulaya, kasnijeg bana Hrvatske, zapovjednik Karlovačkog generalata.

127 MIHOVIL ČERNEL (1738–1807), 1783. pukovnik brodske pukovnije. Od 1789. do smrti zapovjednik Varaždinske vojne krajine i predsjednik vojnog suda.

128 JURAJ PARČETIĆ, sudac grada Karlovca 1783. godine.

129 JOSIP JOVANOVIĆ ŠAKABENTA, novosadski episkop. Do 1786. godine budimski episkop. Poslije premješten u Vršac.

130 PETAR PETROVIĆ, aradski episkop i nacionalni radnik (prva pol. 18. st. – 1800). 1774. episkop Karlovačkog vladništva. 1784. premješten u Arad. 1791. u Beču srpski referent kod novoosnovane Hirske dvorske kancelarije. Nakon njezina ukinuća 1792. godine premješten u Ugarsku dvorsku kancelariju kojoj su povjereni poslovi srpskog naroda pod austro-ugarskom vlašću.

131 IVAN KRSTITELJ LALANGUE, liječnik Varaždinske županije 1784. Autor našeg prvog priručnika o porodiljstvu (Brevis institutio de re obstetricia illiti Kratek navuk od mestrie pupkorezne, Zagreb 1777).

Melkisedek
Hadrianus
Mucius Scevola
Livius
Membivius
Quritilianus

Abt Raisp.^{1 3 2}
Assesor Hadrovich^{1 3 3}
Procurator Hertelendi^{1 3 4}
Procurator Papp
Comitats Inginier Eöry
Franciscaner Pater Sent Martony^{1 3 5}

2. PISMO MAKSIMILIJANA VRHOVCA PREPOŠTU ZAGREBAČKOG KAPTOLA
FRANJI POPOVIČU (BEZ NADNEVKA, RUKOPIS NIJE M. VRHOVCA)

Molem officii episcopalis suapte grandem, qui animo concipit, ut Illustritatem vestram certo concipere, persuasum habeo, mirari profecto desinet, me, qui quanquam summa subsellia mihi nunquam arrogaturus eram, in disciplinis tamen ecclesiasticis aliqualem rerum cognitionem mihi non iniuria vindicare possum, animo concidisse, ut primum tristis de mea destinatione nuncius precrebuis. Nec defuit voluntas deprecandi gravissimam provinciam, nisi deferre amicis et aetate et rerum experientia consilioque superioribus aliud consulentibus ad obligationem bene nati hominis retulisset. Cessi igitur victima ipse renuncians placidae privati hominis conditioni, quam nullis honoribus aut fortunarum accessione compensari posse, ab adolescentia inde mea principii loco habebam.

Et quanquam ab eo inde tempore, quo hanc inivi resolutionem, solita caream animi quiete, quia curas et sollicitudines me mansuras eo minus intueor, nunquam tamen vel suspicari poteram, minus expectare, futurum ut inter eos ipsos, quorum rebus pro viribus prospectum ibam, reperiantur aliqui qui cum sacerdotio fungantur, imo honoribus ecclesiae cumulati aliorum venerationem exigant, novo episcopo insidiari pergant et, dum nomini illius invidiam parant, gregis aures obturant, ne vocem venturi pastoris audiat.

Novit Verchovacz, dum privatus ageret, perferre calumnias, et in schola Christi doctus, humanitatem pro convicio referre, sed episcopus non potest non tristari, non tam sibi, quam ovis suis parati laqueum interitus, quam ille etiam sanguine suo antevertere paratus est.

Rem dicam aperte. Notum est mihi certissimisque nec ulli crysi obnoxiiis indicis notum, esse viros aliquos (horum nominibus pareo, conditionem autem paucis superius indicasse sufficiat), qui neonominatam episcopum esse proditorem Patriae et omnis religionis expertem hominem, imo libertinum non modo loqui, sed in vulgus etiam spargere per emissarios audeant. Ego quidem id inevitabile esse, ipse ominabar, ut, cum omnibus satisfieri haud potuerit, aliis pauciora, aliis plura dolor exprimat lamenta,

132 ANTUN RAIŠP, doktor, bivši isusovac, ravnatelj gimnazije u Varaždinu 1785. godine. Umro 1786. godine.

133 ANTUN HADROVIĆ de Vinodol, notar Križevačke županije, kandidat za protonotara Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godine 1781, podžupan Križevačke županije 1783. godine.

134 IGNACIJE HERTELENDY, prisjednik Sudbenog stola Križevačke županije 1784.

135 SZENT MARTONY, franjevac u Varaždinu.

quibus uti ego causam non dedi, ita medellam ferre sincere cupivissem et cum hoc non potuerim ultro lubens indulsissem, non ignorans heroicae virtutis esse, ferre sortem quamcumque immoto animo, nec puriora etiam pectora ab omni honorum ambitu intentata relinqui. At istud sacerdotem a se impetrare posse, ut in gravissimo puncto, qualia religio et Patriae studium sunt, novelli pastori honorem diminuere et plebis confidentiam avertere non exhorrescant, nunquam in animum nisi facto ipso coactus, inducere poteram.

Non deesset modus tales homines, qui vitae potius suae specimina prae oculis habere deberent, coercendi et cum charitatis vix notionem practicam habeant, timore ab ausibus his cohibendi; sed nocere nulli, nisi extrema exposcente necessitate et ad rigorem progredi non proficiente quidquam lenitate, mihi firmiter propositum est.

Ideo Illustritatem vestram, quam ego mei doloris participem esse certo teneo, amicissime requiro, dignetur eo rem dirigere, ut sensus hic meus omnibus dominis confratribus innotescat, declaratione ea interposita, me propter paucos erga Venerabile corpus nihilo minori esse observantia hocque sub respectu iis etiam, qui non me sed officium episcopale laedere pergunt, aliis porro ob meam erga omnes sinceram benevolentiam, sive nobiscum permanserint, seu alio migrare debuerint, prompta addicere servitia.

...

NAZ, Epistolae ad diversos, sv. 137, br. 199. Konzept.

3. PISMŌ VINKA KALAFATIČA¹³⁶ BISKUPU MAKSIMILIJANU VRHOVCU

Pokupsko, 1788. kolovoz 17.

Illustrissime Episcopo et veterane amice!

Quas ad me pridie Idibus Augusti humanitatis plenas et veteris necessitudinis nostrae memoriam excitantes dedisti litteras, eae, crede mihi, cor meum effoderent, nisi incertus animi penderem, ac de tua (quod quidem ad amicitiae leges attinet) fide vehementer dubitarem. Haec animi mei fluctuatio adhuc effecit, ut neque publice, neque privatim de facta dignitati tuae sane quam illustri Episcopatus accessione tibi gratulatus fuerim. Accipe totius rei seriem:

Sincerus quidam amicus tuus, idemque vir cetera integerrimus, cum jamjam moriendum sibi esse intelligeret, veteranae suae ejusque solidae religionis recordatione permotus, et ipse animum suum christiana paenitentia expiare diligentissime studuit, et nescio quam societatem hominum ita prodidit, ut diris etiam devoveret. In hac societate Hyeronimi Skerleczii nomen cognomenque te adeptum esse jurejurando affirmabat is, qui amico illi tuo supremum morienti officium servavit. Id ut primum certo cognovi, statim magnam quamdam animi a te mei alienationem vel invitum sensi: reprimebam tamen me, solliciteque curabam, ne quid adversus amicitiam nostram temere agerem. Verum nequidquam contra nitebar, pervicit pulcherrima veritas teque magno sane crimine condemnavit. Ex eo tempore poenituit me constantis fidei erga te meae, sancteque proposui, tibi quidem a Deo Omnipotenti bona omnia precari, at fidere nihil.

Haec sunt, Illustrissime Episcopo et amice mihi quondam suavissime, quae mutum me ad hoc usque tempus reddidere, quaeque perpetuo sane silentio pressa fuissent, nisi tu non occasionem modo, sed necessitatem etiam pandendi animi litteris tuis attulisses. Ex quibus intelligis, ad erigendum confirmandumque meum erga te animum (nisi forte istud nunc contemnens) non honorum titulos, non illustres dignitatis gradus, quae (id quod tu unus optime nosti) ita nunquam ambivi, ut contemnerem etiam, sed illud imprimis desiderari, ut hanc de te hominum opinionem, imo vero sententiam ex animo meo plane evellas, et seu errorem istum (utinam error sit!) mihi, seu me errori isti eripias. Pro certo enim habeas, Illustrissime Episcopo et veterane amice, me opitulante Divina gratia catholicae religioni, licet ut putridum membrum, si virtutes spectes, sincere addictum, ac vere catholicum esse, nec ullam societatem, ulliusque societatis membra colere posse, nisi ejus generis sit societas illa, ut, quam nobis in tessera fidei nostrae sancti Apostoli praescripserunt, Sanctorum communionem in se complectatur.

Haec tibi ut veterano amico meo candide scribo, neque puto te eum esse, qui duas personas sustinere aut nolis aut non possis. Nam quod ad te, ut Episcopum meum spectat, habebis me certe magis, quam forte credas, ad omnes tuae potestatis meique officii partes implendas paratum. Vale et ama tuum (si ita pateris)

sincerum amicum

V(incentium) K(alafatich) parochum Pokupszkensem,
manu propria

(*Nadbiskupski arhiv Zagreb, Epistolae ad episcopos 110, br. 168; izvornik; prijepis u NSB R 6068.*)

4. PISMO VINKA KALAFATIĆA BISKUPU MAKSIMILIJANU VRHOVCU

Pokupsko, 1788. kolovoz 18.

Reverendissime et Illustrissime Domine Praelate!

Et ex Sanctis Scripturis et ex puris disciplinae ecclesiasticae fontibus probe cognitum habeo, quam arctus episcopum inter et secundi ordinis pastores ad regendam crediti cuique gregis portionem esse debeat consensus, quantaque horum erga illum observantia. Nihil proinde eorum, quae ad hunc finem diriguntur, subterfugere aut possum aut volo. Illud unice jam nunc oro, ne sicerus meus agendi modus, nescio cujus seu impetus, seu temeritatis (id quod adhuc primoribus nostris familiare fuit) notam quandoque subire cogatur; praestat enim *simplex* pax et tranquillitas, quam *composita* afflictio animi. Porro metu hoc et ego, et reliqui omnes liberabimur, si Illustritas Vestra totam in Deo, qui uti grave imponi passus est onus, ita necessarias dabit vires, fiduciam suam collocans, jure suo, non vero murmure aut insuratione malevolorum hominum nos regere dignata fuerit. Quod a Patre luminum piis precibus efflagitare nunquam cessaturus subscribor.

Illustritatis Vestrae humillimus servus V(incentius) Kalafatich, manu propria, parochus Pokupszkensis.

Pokupszko, die 18-a Augusti 1788.

NAZ, Epistolae ad episcopos sv. 110, br. 169, izvornik.

5. PISMO BISKUPA MAKSIMILIJANA VRHOVCA VINKU KALAFATIĆU

Zagreb, 1788. kolovoz 19.

Amice!

Placet, licet ingrata, sinceritas tua. Bernardi epistolam ad Eugenium Pontificem me legisse arbitrabar, dum tuas semel iterumque pervoluerem. Praepositus sum et quidem praepositus ecclesiasticus; proinde neque pudere me debet, nec im paratus esse audeo ad dandam rationem omni poscenti de ea, quae in me est, fide et spe – sic ergo habe. Inde ab ineunte infantia mea colui fidem catholicam; hanc illibatam (si malevolorum dicteria excipias, qui famam bonam, non vero fidem mihi eripere possunt) usque ad tumulum, divina opitulante misericordia, etiam sub gravissimis tormentis (fors divinae justitiae horum loco – non minus excruciantia – malevolorum mendacia, quae ipsa impavidum, quia innocentem ferient, mihi immittere placuit) servare cupio. Hocposito abs Te peto, an unquam in me observaveris aliquid a religione, immo ab intensissimo studio religionis alienum. Docuitne Te Christus ex pharisaeorum ore judicare fratrem (et quod sanctius est amicum) vel vero ex fructibus arborem noscere jussit. Tunc unquam aliquid ex ore meo, aut ex factis colligere poteris, quod sanctae suae religionis proditorem panderet. At, inquis, dubitabam; pervicit apud Te pulcherrima veritas meque apud Te magno sane crimine condemnavit: ut tam enormi crimine condemnare non jam amicum, sed ultimum de plebe, immo maximum adversarium tuum magna Tibi sane eaque sole clariora argumenta sint oportet! Inde illa? Quia jurejurando affirmabat is, qui amico illi meo supremum morienti officium servavit. Magnae auctoritatis apud Te esse debet vir iste, qui Tu contra veteranum, nullis unquam vicissitudinibus mutatum, verbis et factis (quae sub tanta impietate, simulatione tam facile tibi non possunt) probatum amicum tam faciles et tantopere criminatrices praebeas aures. Quo ex fundamento huic Tu viro enorme crimen, contra leges charitatis, etiamsi verissimum esset, propalanti fidem habes? Ideone, quia non solum dormientem, sed plane mortuum testem, eumque mihi amicissimum, meorumque secretorum conscium in testimonium adduxit. Vide amice! ne Tu ad credendum nimis facilis sis, in amicum vero Tuum, cujus intima sciveras, nimium quantum injurius, ne dicam tyrannus, dum Te ex malevoli hominis et vel ideo, quia contra charitatem proximi tam aperte et turpiter peccavit, parum fide digni simulatione ita decipi pateris, ut Te paeniteat constantis fidei erga me Tuae sancteque proponere potueris, mihi fidere nihil.

Fuit haec eadem apud bonae memoriae Praelatum quondam, nunc jam praedecessorem meum a malis hominibus impacta calumnia. Haec fuit etiam justa illius in me per tres continuos annos fata indignationis causa. Levavi (non jam testem mortuum appello, norunt omnes et publica erant illius erga me ultimis annis mihi large exhibita benevolentiae immo et confidentiae testimonia), levavi, inquam, ex sinu illius viperam eum pro pastoralis sollicitudine excruciantem et ita dubium confirmavi, ut non modo veterem suspicionem deponeret, sed deprecaretur etiam capellanum suum de sinistra, quam de me ab eodem, quo Tu, deceptus, aluerat opinionem. Conversatio et sincera mea erga Skerlecium amicitia invidiae, dein suspicioni ac tandem criminatio-

nibus locum dedit. Si haec causa est, fateor, justam esse, nam virum integerrimum, verae fidei tennacem assertorem, Patriae nostrae maximum fulcrum et amo et tenerimo, quousque vivam, amore complectar, dignus enim est meo, sed et omnium, qui illum, ut ego, noscunt, affectu. Ingratus praefecto essem, si virum intima mea convictione de religione, Patria, Principe, me, de inimicis ipsis suis optime meritum patris loco non colerem. Addam adhuc unum – quo plane convincaris; sincerus ille amicus meus, vir integerrimus, cum per plures septimanas aegre decumberet, familiari meo consortio usque ad agonem, meis consiliis, me et nullo altero, confessario est usus, in meo amplexu expiravit. Qui ergo diris devovit, qui fieret, ut alter ei supremum morienti officium servaret? Nempe mendacia sibi non constant et commenta, modo ad omnia reflectere velimus, delet dies. Apud Te unius hominis in me livor (cujus auctorem ego, uti et impactam mortuo amico meo perfidiam ex optimo praedecessore meo didici – eique condonavi sincere, prout iterum condono injuriam illatam) tantum valuit, ut iudicio vel praecipitantia saevires in amicum.

His ego, licet non desint alia plura, Te errori, cui immersus es, eripuisse arbitror. O amice! si hominum opiniones, odia, suspiciones et calumniae apud me valuissent, Tu magis Voltairio, Roussauvio aut Helvetio incredulus a me credi debuisses. Ita nempe est et in vita humana id persaepe expertus sum, ut ii ipsi, qui religionem maxime deturpant factis suis, imo qui a fide defecerunt, aliis verae catholice desertae religionis avitae crimen apingant. Exemplum hujus habemus in haereticorum historiis passim. Sunt autem alii, qui ut apud plebem et certarum factionum homines magna consecrentur nomina et se non ut caeteros homines esse buccinent, alios in invidiam conficiunt, – qua in re ita se decipiunt, ut dum calumniantur, blasphaemant, lacerant, crucifigunt, obsequium se Deo praestare putant, vel saltem affectant. Contegunt hac hipocrisi crimina sua, suas pigritias et neglectorum officiorum suorum erga Deum, Patriam et proximum poenam criminationibus eludunt. Hujus generis hominum speciem quotidie prae oculis habes, ex antiqua autem historia, vel ex ipsius Salvatoris nostri passione accipias exemplum. Murmur erat in populo, quidam dicebant illum esse bonum, quidam autem (et recte erat tenax illa ad speciem conservandae religionis sollicita pharisaeorum et sacerdotum turba) quod seducat populum. Si Magister meus ora malorum effugere non potuit et seductor auctoritatis malae societatis dici potuit a piissimis, ut videri volebant, et religioni additissimis viris, qui excidium genti suae et religioni avitae imminere perpetuo inclamabant, in eoque toti erant, ut istud criminationibus, falsis testimoniis, lapidibus, clavis et cruce averterent suamque fidem confirmarent, – cur ego me, membrum esse malae societatis, criminari patienter non feram? Haec ego raptissime, ut ex ipso caractere et cursu scribentis manus advertere potes. Puto enim me id debere civi, sacerdoti, fratri et amico, ut certiora et veriora de fide mea (certo orthodoxa) teneas, de meo vero veterano affectu convincaris.

Tuus Verhovacz, manu propria.

NSB, R 6068, prijepis.

6. PISMO VINKA KALAFATIČA BISKUPU MAKSIMILIJANU VRHOVCU

Pokupsko, 1788. kolovoz 22.

Amice!

Ingratam tibi fuisse sinceritatem meam scribis? Ego vero scripsi amico, cui illud Catonis apud Ciceronem cognitum esse non dubitavi: „Multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur, illos verum saepe dicere, hos nunquam”. Quod me majorem in modum angebat, ita tibi significavi, uti mihi incredibili quorundam hominum improbitate (sic enim jam nunc existimo) narratum ac pene persuasum fuit. Jam vero animum meum tranquillasti meque iis rationum momentis constrinxisti, ut me suppuderet tam levis credulitatis, nisi ea tempora me vivere scirem, quibus nescias, cui fidem habeas. Dabis igitur sollicito meo erga te amori veniam, ac pro certo habebis, me lectis tuis litteris, eam de episcopatu tuo concepisse opinionem, ut te solidae religionis in hac dioecesi acrem vindicem, disciplinae vero ecclesiasticae plane statorem futurum ominer. Quod abs te per sanctum amicitiae nomen petam, illud est, utne sinceritatem meam aut apud te, aut apud quemcunque alium mihi exitialem esse patiaris eamque ob rem litteras ad te nuper datas ut dilaceres, enixe oro. Illud quoque mihi nonnemo affirmavit esse malevolos quosdam, qui nescio quae mea in te acerbius dicta scelerate venditent: Proh Deum fidem atque hominum. Dixi forte quiddam facete coram fucatis hominibus, at injuriosius in te nunquam fui. Ceterum conscientia innocentiae hac in re meae tutus, ac prudentia tua fretus spero fore, ut mihi saltem liceat dulcem, pro varia tua fortuna, sancte tamen tecum cultae, amicitiae memoriam in tumulum inferre. Vale. Et si non amaveris, ne oderis quidem, dum vivet, tuum sincerum humilemque servum et amicum V(incentium) K(alafatich), manu propria.

NAZ, Epistolae ad episcopos sv. 110, br. 170, izvornik.

7. PISMO BISKUPA MAKSIMILIJANA VRHOVCA VINKU KALAFATIČU

Zagreb, 1788. kolovoz 24.

Amice!

Scripsi equidem ingratham mihi fuisse sinceritatem tuam, at addidi simul, longe a me magis aestimari amicorum, licet acerba sit, fidem, quam adulantium fraudes suavissimas. Quod majorem in modum dolorem meum auxit, illud fuit, me a viro amicissimo in tantam tamquam nefandam suspicionem attractum fuisse. *Minus doluissem si minus amassem.* Fatale hoc mihi jam persaepe in vita accidit, ut quotiescunque aliorum ego rationibus servio, toties pene mihi ab his mala gratia reddatur, in quo me tamen istud semper consolabitur, quod, quae ego feci, meae sint humanitati atque officio, — quae isti neglexerunt aut in me conjecerunt, eorum inconstantissimae ut aliud nihil scribam, tribuenda voluntati. Fidem jam Tuam interpello et majorem in modum abs Te oro, ut, seposita omni suspicione me recti et veri cupidum certo teneas Tuique insuper amicissimum esse convincaris. Sollicitudo Te non

teneat de eo, ut litterae Tuae ad alienas, multo minus vero ad inimicas manus deveniant, cum ipse eas immediate combusserim. Meas autem apud Te conservari, testes et defensores meae innocentiae continuo futuras, nec suadere nec prohibere ausim, Tuae voluntati ex integro subjiciuntur. Vale et sic de me constitue, me in amando Te ubicunque terrarum fueris, semper constantissimum fore — illudque a Te majorem in modum exspectari, ut meae sollicitudini, quam de regimine dioecesis habeo maximam et conceptae de exhibenda mihi sincera et certa opera Tua spei et fiducia omnimoda respondeas. Iterum vale et ama Tuum Verhovacz, manu propria.

Owome posljednjem pismu Vinko Kalafatić vlastoručno je dopisao:

Haec epistola testatur levitatem iudicii in puero Episcopo. Non enim ego illum in suspicionem latomismi vocavi, sed ab aliis pluribus jam dudum vocatum esse significavi meque propterea diffidere coepisse scripsi, uti ex meis liquet litteris.

NSB, R 6068, prijepis.

RIASSUNTO

Un episodio controverso dalla vita di Massimiliano Vrhovac

Finora nella storiografia non è stata a fondo trattata la questione della frammassoneria e del suo significato nelle parti croate sulla fine del secolo XVIII. La non esplorazione della questione è una delle cause delle opinioni controverse riguardo all'appartenenza di M. Vrhovac a qualche loggia massonica.

Sulla base del materiale dal Haus-Hof-und Staatsarchiv di Vienna l'autore riporta i dati i quali dimostrano chiaramente che il M. Vrhovac è stato frammassone, almeno prima di essere nominato vescovo di Zagabria dell'anno 1787.

Il fatto di appartenenza di M. Vrhovac alla frammassoneria si spiega con la sua adesione alla cosiddetta „intelligenza giuseppinista” e su questo aspetto si delinea il rapporto tra la frammassoneria e la religione sulla fine del secolo XVIII nella Monarchia asburgica.

L'autore conclude il suo saggio riportando i documenti, specialmente quelli in relazione con gli atteggiamenti religiosi di M. Vrhovac nel contesto delle accuse di essere un libero pensatore.